

Československé retribuční soudnictví v letech 1945-1948 a postih německého obyvatelstva u mimořádných lidových soudů Moravská Ostrava, Opava a Nový Jičín¹

Mečislav Borák a Dušan Janák

Právněhistorické studie, sv. 42, Praha, Univerzita Karlova v nakladatelství Karolinum 2012, s. 239-268. ISBN 978-80-246-1994-1.

Již během druhé světové války se Spojenci dohodli o společném postupu při stíhání a trestání válečných zločinců a na přijaté zásady navazovaly i právní předpisy, zaváděné v postupně osvobozovaných zemích Evropy. Prožitě utrpení a nezhojené křivdy spáchané okupanty a jejich přísluhovači volaly po nastolení spravedlnosti, jež neměla být pouhou živelnou odplatou ani osobní mstou ponižovaných, kteří se ocitli na straně vítězů. Spravedlivé potrestání zločinů, spáchaných za války německými okupanty, kolaboranty a zrádci na území Československa, bylo v programu domácího odboje i londýnské exilové vlády a hned po osvobození země se stalo nejdůležitějším úkolem poválečného soudnictví. Mimořádná dějinná situace – nutnost obnovy válkou rozvráceného hospodářství i morálních hodnot společnosti, pokřivených šesti lety nacistické okupace, vyžadovala i netradiční řešení. V oblasti justice se jím staly mimořádné lidové soudy, tedy soudy stanného charakteru, jak bylo obvyklé ve většině zemí osvobozených z nacistického útlaku. Říkalo se jím soudy „retribuční“. V jejich praktické činnosti se prolínaly všechny významy tohoto termínu, od snahy o navrácení spravedlnosti, nápravu a odčinění utrpených křivd až po zřetelné prvky odplaty, kterou však zákonné předpisy proklamativně odmítaly.

Česká historiografie o tomto tzv. retribučním soudnictví není dosud příliš bohatá, navíc trpí zjevnými poruchami kontinuity historického bádání. Způsobil to komunistický režim, který tuto problematiku po čtyřicet let z politických důvodů jednostranně zkresloval a především tabuizoval. Kromě několika prvních hodnocení a článků,²

¹ Tato studie již byla v mírně upravené podobě publikována v Německu (viz Mečislav Borák, Dušan Janák: Die tschechoslowakische Retributionsgerichtsbarkeit und die deutsche Problematik 1945-1948. Die außenordentlichen Volksgerichte in Moravská Ostrava, Opava a Nový Jičín. In: Sozialgeschichtliche Kommunismusforschung. Tschechoslowakei, Polen, Ungarn und DDR 1948-1968. Herausgegeben von Christiane Brenner und Peter Heumos. München, R. Oldenbourg Verlag 2005, S. 365-422. Bad Wiesseer Tagungen des Collegium Carolinum, Band 27).

² Národní a lidové soudy. Právní praxe, 1945, č. 9, s. 189-191; Beneš, Edvard: Šest let exilu a druhé světové války. Řeči, projevy a dokumenty z r. 1938-1945. 3. vyd. Praha 1946; Morávek, Jaroslav: Nové trestněprávní

vzniklých ještě před příchodem komunistů k moci v roce 1948, jsme až donedávna měli k dispozici jen několik tendenčních domácích výkladů³ či prací vydaných původně v exilu nebo v „samizdatu“, převážně vzpomínkových, vytvořených bez přímého kontaktu s archivním materiálem.⁴ Ten byl pro badatele uvolněn až v polovině devadesátých let, kdy vznikly práce týkající se výkladu dobových právních předpisů⁵ i první studie o mimořádných lidových soudech⁶ a Národním soudu v Praze.⁷ Záhy vznikla i první monografie o retribučním soudnictví v Československu,⁸ a uskutečnily se některé tématické výzkumy, např. o národních podobách antisemitismu v souvislosti s retribuční nebo o retribučním vězeňství.⁹ Začaly se objevovat další sondy do historie retribuční

normy. Právní praxe, 1946, č. 12, s. 265-266; Fusek, Jaroslav: Provinění proti národní cti. Praha 1946 (Sbírka právních pojednání, č. 72); Stach, Jindřich: Provinění proti národní cti a jejich potrestání podle dekretu presidenta republiky ze dne 17. října 1945. Brno 1946; Rozsudek nad protektorátní vládou. Právní praxe, 1946, č. 10, s. 144-148; Drtina, Prokop: O soudcovské nezávislosti, lidovém soudnictví a jiných časových otázkách československé justice. Praha 1946; Peroutka, František: Tak nebo tak. Praha 1947; Ečer, Bohuslav: Právo v boji s nacismem. Praha 1947; Na soudu národa. Tři projevy ministra spravedlnosti Dr. Prokopa Drtiny o činnosti mimořádných lidových soudů a Národního soudu. Praha 1947; Český národ soudí K. H. Franka. Praha 1947; Činnost Národního soudu v Praze. Právní praxe, 1947, č. 11, s. 73-74 aj.

³ Resler, Kamil: Obnova lidového soudnictví v českých zemích. Právní praxe, 1948, č. 12, s. 55-66; Fierlinger, Zdeněk: Ve službách ČSR. Díl 2, Od přepadení SSSR do konce druhé světové války. 3. vyd. Praha 1949; Gottwald, Klement: Za socialistický stát, za socialistické právo. Praha 1950; Týž.: Spisy. Svazek 12 (1945-1946). Praha 1955; Foustka, Radim N.: Národní očista v letech 1945 až 1946. Československý časopis historický, 1955, č. 3, s. 626-642; Kopecký, Václav: ČSR a KSČ. Praha 1960; Laštovička, Bohuslav: V Londýně za války. Zápasy o novou ČSR 1938-1945. 3. vyd. Praha 1978; Král, Václav: Historické mezníky ve vývoji Československa. Praha 1978 aj.

⁴ Moravec, František: Špión, jemuž nevěřili. Purley-Surrey 1987; Hejl, Václav: Zpráva o organizovaném násilí. 2. vyd. Praha 1990; Tigrid, Pavel: Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu. 2. vyd. Praha 1990; Drtina, Prokop: Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století. Svazek 2, 2. vyd. Praha 1992; Černý, Václav: Paměti. Svazek 3 (1945-1972). Brno 1992; Ripka, Hubert: Únorová tragédie. Svědectví přímého účastníka. Praha 1995; Feierabend, Ladislav Karel: Politické vzpomínky. Svazek 3, 2. vyd. Praha 1996 aj.

⁵ Kaplan, Karel: Dva retribuční procesy. Komentované dokumenty (1946 až 1947). Praha 1992; Jech, Karel, Kaplan, Karel: Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Dokumenty. Část 1-2, Brno 1995; Právní aspekty odsunu sudetských Němců. Sborník. 2. vyd. Praha 1996 aj.

⁶ Janák, Dušan: Činnost Mimořádného lidového soudu Opava v letech 1945-1948. Časopis Slezského zemského muzea, Série B, 43 (1994), s. 245-283; Borák, Mečislav: Činnost Mimořádného lidového soudu Moravská Ostrava v letech 1945-1948. Časopis Slezského zemského muzea, Série B, 44 (1995), s. 64-90; Jiřík, Václav: Retribuční realita a Chebsko. In: Velké dějiny a malý národ. Praha 1995, s. 204-221 aj.

⁷ Tomášek, Dušan, Kvaček, Robert: Causa Emil Hácha. Praha 1995; Týž: Obžalována je vláda. Praha 1999 aj.

⁸ Borák, Mečislav: Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948). Ostrava 1998.

⁹ Borák, Mečislav (ed.): Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu. Židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV v letech 1945-1948. Praha – Opava 2002; Borák, Mečislav (ed.): Poválečná justice a národní podoby antisemitismu. Postih provinění vůči Židům před soudy a komisemi ONV v českých zemích v letech 1945-1948 a v některých zemích střední Evropy. Praha–Opava 2002; Staněk, Tomáš: Retribuční vězni v českých zemích 1945 – 1955. Opava 2002.

v regionech českých zemí i nové pokusy o výklad retribuice.¹⁰ Podobným vývojem prošla i historiografie slovenská.¹¹

Náš příspěvek si všimne hlavních souvislostí vývoje a výsledků retribučního soudnictví v poválečném Československu a pokusí se stručně charakterizovat činnost mimořádných lidových soudů, včetně zmínek o rozsahu a stavu zpracování spisového materiálu těchto soudů v archivech dnešní České republiky. Na příkladech mimořádných lidových soudů z území severní Moravy a Slezska (Moravská Ostrava, Opava a Nový Jičín) pak blíže pojedná o osudech německých obyvatel, souzených před těmito soudy.

Přehled vývoje a charakteristika retribučního soudnictví v Československu

Původní představa exilové vlády o jednotném retribučním soudnictví v celém poválečném Československu se neuskutečnila, v obou částech republiky vznikly vlastní zákony. V českých zemích to byl dekret prezidenta republiky č. 16 z roku 1945.¹² Jeho předchůdce prošel již v Londýně obsáhlou diskusí ve vládě i ve Státní radě a byl v Moskvě konfrontován s retribučním návrhem komunistů, jehož některé prvky se objevily i v Košickém vládním programu. Pro Slovensko platilo nařízení Slovenské národní rady č. 33 z téhož roku.¹³ Od českého dekretu se lišilo především důrazem na větší „lidovost“ soudů, umožňovalo i zřizování místních lidových soudů přímo v obcích a rozhodování bez povinné účasti soudců z povolání. V českých zemích se projednáváním menších provinění proti národní cti zabývaly komise zřizované při okresních národních výborech podle prezidentského dekretu č. 138 z roku 1945.¹⁴ V Praze i v Bratislavě

¹⁰ Např. Jiřík, Václav: Nedaleko od Norimberku. Z dějin Mimořádného lidového soudu v Chebu v letech 1946 až 1948. Cheb 2000; Kočová, Kateřina, Radvanovský, Zdeněk, Suchá, Jitka: Mimořádný lidový soud v Liberci a Litoměřicích v letech 1945-1948. Ústí nad Labem 2001; Justin, Petr: Mimořádný lidový soud v Písku. Jihočeský sborník historický 71 (2002), s. 98-122; Kuklík, Jan: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů. Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Praha 2002; Jarkovská, Lucie: Odplata, či spravedlnost? Mimořádné lidové soudy 1945-1948 na Královéhradecku. Praha 2009; [Frommer](#), Benjamin: Národní očista. Retribuce v poválečném Československu. Praha 2010 aj.

¹¹ Pred súdom národa. Proces s J. Tisom, Ďurčanským a Machom. Bratislava 1947; Daxner, Igor: Ľudáctvo pred Národným súdom (1945-1947). Bratislava 1961; Rašla, Anton: Ľudové súdy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva. Bratislava 1969; Rašla, Anton, Žabkay, Ernest: Proces s dr. J. Tisom. Bratislava 1990; Letz, Róbert: Slovensko v rokoch 1945 na ceste ku komunistickej totalite. Bratislava 1994 aj.

¹² Dekret prezidenta republiky č. 16 Sb. ze dne 19. června 1945 o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech. Sbírká zákonů a nařízení státu Československého, 1945, č. 9, s. 25-31.

¹³ Zbierka nariadení Slovenskej národnej rady, 23. 5. 1945, s. 42-46.

¹⁴ Dekret prezidenta republiky č. 138 ze dne 27. října 1945 o trestání některých provinění proti národní cti. Sbírká zákonů a nařízení republiky Československé, 1945, č. 57, s. 338. Na odlišení od dekretu č. 16/1945 Sb. se pro něj vžilo hovorové označení „malý dekret“.

vznikly též Národní soudy, jež měly soudit nejvýznamnější domácí představitele hnutí podílejících se na rozbití ČSR a nejvyšší státní funkcionáře, kteří kolaborovali s nacisty, především členy protektorátních vlád a vlád slovenského státu.¹⁵ Každý z Národních soudů soudil 83 sob, český vynesl 18 a slovenský 17 rozsudků trestu smrti.¹⁶

Základem retribučního soudnictví v českých zemích bylo 24 mimořádných lidových soudů zřízených na úrovni krajů, na Slovensku 77 lidových soudů na úrovni okresů. Zákonné předpisy o retribuci byly několikrát novelizovány a jejich platnost byla několikrát prodloužena - v českých zemích nakonec do 4. května 1947, na Slovensku do 31. prosince 1947.¹⁷ Výsledky této první a rozhodující etapy retribučního soudnictví v českých zemích a na Slovensku můžeme srovnat jen v základních ukazatelích, neboť struktura udílených trestů byla vzájemně odlišná. V českých zemích bylo úřadu veřejného žalobce podáno 132 549 trestních oznámení a soudy stíhaly 38 316 případů, na Slovensku bylo podáno 109 296 oznámení a soudy trestně stíhaly 27 838 případů. V českých zemích bylo odsouzeno celkem 22 087 osob, z toho na smrt 713 osob, na doživotí 741 osob, k trestům odnětí svobody 19 888 osob; u 745 případů byla sice shledána vina, ale od potrestání bylo upuštěno.¹⁸ Na Slovensku bylo odsouzeno 8055 osob, z toho k trestu smrti 65, trest doživotí zde neexistoval, k trestům odnětí svobody bylo odsouzeno 4785 osob, dalším 3148 osobám byla uložena veřejná důtka, konfiskace majetku nebo ztráta čestných práv občanských, u 57 obviněných soud upustil od potrestání. U soudů v českých zemích bylo osvobozeno 9132 obviněných, na Slovensku 12495 obviněných. Celkem bylo tedy do konce roku 1947 v Československu odsouzeno retribučním soudnictvím 30 142 osob.

Je zřejmé, že rozsudky slovenských lidových soudů byly mírnější, ať již se to týkalo počtu rozsudků smrti, počtu osvobozených osob nebo počtu rozsudků a výše trestu odnětí svobody. Zatímco v českých zemích byl průměrný trest na svobodě něco přes deset let žaláře, na Slovensku to bylo méně než tři roky, většina odsouzených (2950 osob) dostala trest do jednoho roku vězení. Mělo to své příčiny historické, neboť ve srovnání se Slovenskem byl protektorátní režim v českých zemích v mnohém ohledu tvrdší, působil dlouhodoběji, skýtal více příležitostí ke kolaboraci a k udavačství a také mnohem více jeho představitelů bylo po válce zajištěno. Podle názoru některých

¹⁵ Dekret presidenta republiky č. 17 ze dne 19. června 1945 o Národním soudu. Sběrka zákonů a nařízení státu Československého, 1945, č. 9, s. 31-33.

¹⁶ Na soudu národa, c. d., s. 25; Daxner, I.: Ludáctvo..., c. d., s. 181-182.

¹⁷ Borák, M.: Spravedlnost..., c. d., s. 33-34.

¹⁸ Na soudu národa, c. d., s. 11-12; Rašla, A.: Ludové sudy..., c. d., s. 152-153.

historiků zde sehrál svou roli též předpoklad, že za protektorátu si česká společnost na činnost mimořádných soudů natolik zvykla, že v nich po válce viděla vhodný a účinný nástroj k potrestání svých nedávných protivníků.¹⁹

Už se zdálo, že období retribučního soudnictví se s koncem roku 1947 definitivně uzavřelo. Jeho výsledky v českých zemích byly v červnu 1947 přijaty Národním shromážděním, nedořešené případy lidových soudů převzaly řádné soudy. Avšak nedlouho poté, co v únoru 1948 uchopili moc ve státě komunisté, vymohli si již v březnu vydání zákona č. 33 z roku 1948, který obnovil účinnost retribučního dekretu a nařízení o lidovém soudnictví s působností do konce roku 1948.²⁰ Zákon platil jednotně pro celou republiku a zaváděl i na Slovensku lidové soudy na úrovni krajů. Měly rozhodovat o návrzích na obnovu trestního řízení i o nových, dosud neprojednaných případech. Tvůrci zákona předpokládali revizi všech případů mimořádných lidových soudů, u nichž v minulosti nedošlo k odsouzení obviněného, tedy asi 110 tisíc případů v českých zemích a 30 tisíc na Slovensku.²¹ Měly být přezkoumány též některé příliš „mírné“ rozsudky lidových soudů. Komunisté zaváděli do retribučního soudnictví stále viditelněji politická hlediska a třídní přístup jako součást úsilí o upevnění svých mocenských pozicí ve společnosti. Rostl však i odpor veřejnosti k tomuto počínání, se stále většími potížemi byli hledáni vhodní kandidáti na funkce soudců z lidu a výkonnost justičního aparátu klesala.

Lze konstatovat, že výsledky, jichž toto z politických příčin obnovené retribuční soudnictví v roce 1948 dosáhlo, byly více než skrovné. Nově souzené případy (včetně těch znovu otevřených) tvořily jen asi desetinu všech případů retribučního soudnictví v Československu, tedy něco málo přes tři tisíce případů (z toho asi dva tisíce v českých zemích). Zjistit přesné údaje o výsledcích této druhé etapy retribučních je mimořádně obtížné, neboť byly komunistickým režimem z pochopitelných důvodů utajovány a nezávislý tisk již neexistoval. Srovnání s číselnými řadami soudních spisů uložených v archivech nás však vede k názoru, že zmíněný odhad počtu souzených je opodstatněný. Koresponduje rovněž s pozdějším zjištěním Československé vládní komise pro stíhání nacistických válečných zločinců, podle nějž bylo v Československu za celé období

¹⁹ Letz, R.: Slovensko..., c. d., s. 84.

²⁰ Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, 1948, č.15, s. 391-392.

²¹ Foustka, R. N.: Národní očista..., c. d., s. 627.

působnosti retribučního soudnictví v letech 1945-1948 odsouzeno celkem 33 463 osob.²²

Uvádí se, že z tohoto počtu bylo asi 50 % osob německé národnosti, asi 35 % Čechů a Slováků a 15 % osob jiných národností, zvláště maďarské. Srovnání výsledků retribuční na Slovensku a v českých zemích ale dává poněkud jiný obraz. Zatímco na Slovensku tvořili nejpočetnější skupinu souzených, téměř 60 %, Maďaři, a Němců zde bylo jen 10, 5 % (Slováci tvořili 28, 5 % a osoby jiných národností jen něco přes jedno procento), v českých zemích dominovali mezi souzenými zcela stejným podílem téměř 60 % Němci (Češi tvořili necelých 39 % a osoby jiných národností rovněž jen něco přes jedno procento). Také mezi obviněnými osobami, jejichž případy se nedostaly až před porotu, byl v českých zemích podíl Němců vysoký. Z oněch více než 132 tisíc trestních oznámení došlých veřejným žalobcům bylo od soudního stíhání upuštěno v téměř 15 tisících případech z důvodu provedení odsunu Němců a repatriace jiných státních příslušníků. V dalších téměř 32 tisících případech bylo řízení přerušeno pro neznámý pobyt obviněného, což se opět týkalo především Němců. Také mezi více než 40 tisíci případy, u nichž bylo od stíhání upuštěno pro nedostatek důkazů, byli nepochybně četní Němci.²³

Mimořádné lidové soudy v českých zemích a jejich spisové materiály

Dekret prezidenta republiky č. 16 z roku 1945 členil trestné činy „nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů“ do několika skupin. První tvořily zločiny proti státu, především úklady o republiku včetně vojenské zrady. Patřilo sem též členství v ozbrojených formacích, jakými byly např. oddíly SS nebo SF (Sudetendeutsches Freikorps), činovníctví ve stranách NSDAP či SdP a jejich dceřinných organizacích (nebo v podobných českých a slovenských fašistických organizacích), propagace a podpora fašismu a nacismu. Druhou skupinu tvořily zločiny proti osobám, kam patřilo veřejné násilí, loupež lidí, nakládání s člověkem jako s otrokem, vraždy a zabití, těžké poškození na těle, omezování osobní svobody, vydírání a vyhrožování, nařizování nucené práce, zavinění ztráty svobody. Ve třetí skupině byly zločiny proti majetku - jeho úmyslné poškození či zničení nebo uloupení, zhárství, krádež, zpronevěra, zneužití tísně způsobené rasovou, národní či politickou perzekucí k vlastnímu obohacení. Poslední skupinu zločinů tvořilo udavačství. Trestní sazby ukládaly odnětí svobody rozmezí od

²² Borák, M.: Spravedlnost..., c. d., s. 79-80.

²³ Tamtéž, s. 72, 93, 105, 342.

pěti do dvaceti let těžkého žaláře, v závažnějších případech i trest odnětí svobody na doživotí nebo trest smrti.²⁴ Stejně přísně šlo postihnout i nadržování uvedeným zločinům. Jako součást trestu byla soudem ukládána ztráta občanské cti (navždy či na určitou dobu), povinnost odpykání trestu (zcela či zčásti) ve zvláštních nucených pracovních oddílech a propadnutí jmění (zcela či zčásti) ve prospěch státu.

K souzení zločinů podle tohoto dekretu bylo v českých zemích zřízeno v sídlech krajských soudů 24 mimořádných lidových soudů. Svou pravomoc vykonávaly v pětičlenných senátech, složených z předsedy, jímž musel být soudce z povolání, a ze čtyř soudců z lidu. Řízení před těmito soudy bylo veřejné a platily pro ně zásady řízení před stannými soudy. Zahajovalo se k návrhu veřejného žalobce a nesmělo trvat déle než tři dny od okamžiku, kdy byl obžalovaný postaven před soud. Rozsudek byl vyhlášen hned poté, co se na něm soud v neveřejné rozpravě usnesl. Nebylo proti němu opravných prostředků, ani žádost o milost kýmkoliv podaná neměla odkladný účinek. Trest smrti se měl vykonat do dvou hodin po vyhlášení rozsudku, na výslovnou prosbu odsouzeného mohla být tato lhůta prodloužena o další hodinu. Trest mohl být vykonán i veřejně, od čehož se však později upustilo.

Z činnosti mimořádných lidových soudů vznikl obsáhlý spisový materiál, který byl po ukončení působnosti těchto soudů uložen u příslušných krajských, případně okresních soudů. Ty vyřizovaly veškerou další agendu ohledně souzených osob v kontaktu s orgány činnými v trestním řízení a s dalšími institucemi. K retribučnímu soudnictví se tedy vztahují nejen spisy a agenda mimořádných lidových soudů, ale též deníky a další agenda úřadu veřejného žalobce, prezidiální spisy a další spisy krajských trestních soudů. Všechny tyto materiály jsou dnes uloženy ve státních oblastních archivech, zatímco spisy a agenda Národního soudu uchovává Státní ústřední archiv v Praze, a materiály osob stíhaných za provinění proti národní cti podle tzv. „malého dekretu“ č. 138/1945 Sb. jsou uloženy v příslušných okresních, případně městských archivech.

Spisový materiál mimořádných lidových soudů byl předán z resortu Ministerstva spravedlnosti do státních archivů teprve ve druhé polovině osmdesátých let²⁵ a až

²⁴ Například prokázané udavačství, ať již pro skutečnou či vymyšlenou činnost udané osoby, bylo trestáno těžkým žalářem od pěti do deseti let. Pokud však mělo za následek ztrátu svobody udané osoby, určovala sazba deset až dvacet let žaláře. Pokud bylo udáním postiženo na svobodě více osob nebo kvůli němu došlo k těžké újmě na zdraví udaného, byl trestem doživotní žalář. Pokud mělo udání za následek něčí smrt, trestalo se rovněž smrtí.

²⁵ S výjimkou spisů mimořádných lidových soudů v severních Čechách, předaných již dříve (Litoměřice a Most 1959, Česká Lípa 1960, Liberec 1978).

donedávna byl přístupný jen soudním a bezpečnostním orgánům. V roce 2000 byl proveden orientační průzkum rozsahu, evidence a katalogizace těchto spisových fondů, dnes uložených ve státních oblastních archivech České republiky.²⁶ Bylo zjištěno, že spisy osob souzených před mimořádnými lidovými soudy se dochovaly v poměrně kompletní podobě, ztráty spisů tvoří obvykle jen několik procent fondu. Jednotlivé archivy se však značně liší v úrovni zpracování svých fondů, tedy v rozsahu a kvalitě informací o konkrétním fondu, které badatel může získat z katalogů a jiných archivních pomůcek. Uvedeme zde proto alespoň stručný přehled o uložení, rozsahu a stavu zpracování fondů mimořádných lidových soudů podle příslušných státních oblastních archivů.

Státní oblastní archiv Praha spravuje fondy mimořádných lidových soudů:

Praha. Z činnosti soudu vzniklo 8349 spisů (včetně 3563 případů, u nichž nedošlo k hlavnímu přelíčení), jež ve třech dílech eviduje archivní soupis. Praha byla za okupace správním centrem protektorátu, proto se nejvíce a těch nejvýznamnějších případů projednávalo právě před senáty pražského soudu. K orientaci ve fondu však slouží pouze rejstříky spisů a původní soudní kartotéka souzených osob, udávající jen jméno a příjmení, datum a místo narození souzené osoby, rok zahájení stíhání, číslo spisu a soudní poznámky. Katalog či jiné archivní pomůcky dosud bohužel neexistují.

Kutná Hora. Z činnosti soudu vzniklo 1227 spisů. Katalogizace fondu nebyla dosud provedena, k orientaci slouží pouze původní soudní rejstřík, v němž je kromě základních osobních údajů souzené osoby též značka veřejného žalobce, umožňující vyhledání spisu.

Mladá Boleslav. Z činnosti soudu vzniklo 678 spisů. Kromě evidenčního soupisu nemá fond žádnou archivní pomůcku.

Státní oblastní archiv Litoměřice spravuje fondy mimořádných lidových soudů:

Litoměřice. Z činnosti soudu vzniklo 2671 spisů. Fond má inventář a dvoudílný katalog s poměrně podrobnými hesly. Ta uvádějí číslo soudního spisu, registrační číslo i číslo úložního kartonu, osobní údaje souzeného ohledně narození i bydliště, národnost, datum přelíčení a rozsudek včetně výše trestu, nástup výkonu trestu a další osudy odsouzeného. Zvláště podrobně jsou popsány žalobní důvody, uvádí se i počet příloh

²⁶ O výsledcích průzkumu blíže viz Borák, Mečislav: Archivní fondy k retribučnímu soudnictví v České republice. In: Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945-1955. Sborník z mezinárodního semináře konaného dne 25.10.2000 v Praze v rámci grantového projektu GA ČR 409/99/0374. Příloha k časopisu České vězeňství, 2001, č. 3, s. 150-174.

spisu a katalog je vybaven věcným rejstříkem. Byla publikována charakteristika soudních spisů.²⁷

Most. Z činnosti soudu vzniklo 1928 spisů. Fond je opatřen inventářem a podrobným dvoudílným katalogem, vybaveným jmenným a věcným rejstříkem. Skladba hesel je stejná jako u soudu Litoměřice.

Česká Lípa. Z činnosti soudu vzniklo 1005 spisů. Fond je vybaven katalogem, jehož hesla svou strukturou odpovídají soudu Litoměřice, jen důvody žaloby jsou uváděny v poněkud obecnější poloze. Nechybí jmenný a věcný rejstřík, který rozlišuje dvě základní skupiny souzených zločinů - nacistické stranické a státní organizace a jejich složky, a zločiny ostatní.

Liberec. Z činnosti soudu vzniklo 1412 spisů. Fond má inventář a dvoudílný katalog s jmenným rejstříkem souzených a věcným rejstříkem žalobních důvodů. Skladba katalogových hesel je stejná jako u soudu Litoměřice. Byla publikována charakteristika soudních spisů.²⁸

Státní oblastní archiv Zámorsk spravuje fondy mimořádných lidových soudů:

Hradec Králové. Z činnosti soudu vzniklo 1194 spisů. Fond je vybaven původním jmenným katalogem souzených osob. Heslo tvoří pořadové číslo a číslo soudního spisu, osobní údaje souzeného ohledně narození, povolání a bydliště (adresa uvedena jen zhruba v polovině případů), žalobní důvod vyjádřený paragrafem retribučního zákona (slovní vyjádření zcela chybí), výrok soudu včetně vedlejších trestů, někdy je zaznamenán i další osud odsouzeného, většinou rovněž prostřednictvím paragrafů retribučního zákona či trestního řádu. Šíře záznamu závisí na kompletnosti soudního spisu.

Chrudim. Z činnosti soudu vzniklo 1298 spisů. Původní jmenný katalog souzených osob strukturou svých hesel odpovídá soudu Hradec Králové.

Jičín. Z činnosti soudu vzniklo 1607 spisů. Původní jmenný katalog souzených osob odpovídá strukturou svých hesel soudu Hradec Králové.

Státní oblastní archiv Třeboň spravuje fondy mimořádných lidových soudů:

České Budějovice. Z činnosti soudu vzniklo 1633 spisů. Pro orientaci ve fondu je k dispozici pouze osobní rejstřík souzených, řazený abecedně podle příjmení a jména s pořadovým číslem a číslem soudního spisu. Jiné archivní pomůcky dosud neexistují.

Písek. Z činnosti soudu vzniklo 1400 spisů. Badatelům je k dispozici pouze osobní rejstřík souzených.

Tábor. Z činnosti soudu vzniklo 1291 spisů. Archivní pomůcky neexistují, k dispozici je pouze osobní rejstřík souzených.

²⁷ Kočová, Kateřina, Radvanovský, Zdeněk, Suchá, Jitka: Mimořádný lidový soud v Liberci a Litoměřicích v letech 1945-1948. Ústí nad Labem 2001.

²⁸ Tamtéž.

Státní oblastní archiv Plzeň spravuje fondy mimořádných lidových soudů:

Plzeň. Z činnosti soudu vzniklo 1407 spisů. Z pomůcek je k dispozici pouze kopie původního osobního rejstříku osob.

Klatovy. Z činnosti soudu vzniklo 589 spisů. Pro potřebu archivu byl podle původního jmenného seznamu souzených vytvořen osobní rejstřík. Jiné pomůcky neexistují.

Cheb. Z činnosti soudu vzniklo 2418 spisů. Z archivních pomůcek je k dispozici pouze osobní rejstřík, vytvořený podle původního předávacího seznamu. Fond byl však nedávno podrobně popsán v monografii V. Jiříka, v níž je i kompletní jmenný rejstřík.²⁹

Moravský zemský archiv Brno spravuje fondy mimořádných lidových soudů:

Brno. Z činnosti soudu vzniklo 3755 spisů. Spolehlivou orientaci ve fondu umožňuje devítidílný katalog, podrobně mapující obsah soudních spisů, což platí zvláště o prvních dvou dílech, obsahujících spisy z let 1945 a 1948. Skladba katalogového hesla podává zevrubnou informaci o každé souzené kauze. Uvádí inventární číslo spisu a jeho soudní označení, číslo kartonu, osobní data souzené osoby o narození, povolání a bydlišti (ale bez přesné adresy). Žalobní důvody jsou vyjádřeny nejen příslušnými paragrafy dekretu, ale též poměrně podrobným slovním popisem okolností případu. Heslo uvádí rovněž kompletní výrok soudu, včetně zmínek o případném zastavení řízení, o pátrání po souzeném v případě neznámého pobytu, o odsunu souzeného či o jeho propuštění z vězení, pokud to ze spisu bylo možno vyčíst. Užitečným doplňkem hesla je stručný popis příloh soudního spisu.

Znojmo. Z činnosti soudu vzniklo 911 spisů. Fond je vybaven katalogem, jehož hesla obsahují údaje o číslech a uložení spisu, osobní údaje souzeného včetně narození, povolání, bydliště (bez přesné adresy). Národnost je uváděna jen u jiných národností než u Čechů. Žalobní důvody jsou vyjádřeny paragrafy retribučního dekretu, slovní vyjádření jen popisuje

obecný výklad paragrafů bez uvádění konkrétních souvislostí. Podobně je slovně vyjádřen i rozsudek, stejně jako další osudy odsouzeného.

Uherské Hradiště. Z činnosti soudu vzniklo 1432 spisů. Katalog fondu má složení hesel obdobné jako soud Znojmo.

Jihlava. Z činnosti soudu vzniklo 944 spisů. Struktura hesel v katalogu je obdobná jako u soudu Znojmo.

²⁹ Jiřík, V.: *Nedaleko od Norimberku*, c. d.

Zemský archiv Opava spravuje fondy mimořádných lidových soudů:

Moravská Ostrava. Z činnosti soudu vzniklo 1905 spisů. Kromě jmenného rejstříku souzených je k dispozici katalog, převedený do počítačové databáze pod systémem WINDOWS, jež umožňuje širokou vzájemnou komparaci všech sledovaných údajů. Strukturu hesla tvoří kompletní označení soudu a spisu, osobní údaje o souzeném včetně variant jména, pohlaví, data a místa narození, přesné dobové adresy, povolání, národnosti a státní příslušnosti, dále žalobní důvody ve slovním i kódovém vyjádření, datum zatčení, zahájení řízení a rozsudku, kompletní výrok soudu, další jednání po rozsudku ve slovním i kódovém vyjádření (různé formy propuštění, amnestie, odsun, úmrtí aj.), datum propuštění (příp. úmrtí či popravy), prostor pro poznámku (např. změna žalobních důvodů v rozsudku, žádosti o milost, obnovení řízení, průběh věznění, rehabilitace, významné okolnosti případu, důležité přílohy spisu aj.). Byla vydána též dílčí studie a monografie o činnosti soudu s podrobným rejstříkem souzených.³⁰

Opava. Z činnosti soudu vzniklo 2287 spisů. Kromě jmenného rejstříku souzených je zpracován katalog v podobě počítačové databáze, formálně shodné s databází soudu Moravská Ostrava. O činnosti soudu pojednává studie D. Janáka.³¹

Nový Jičín. Z činnosti soudu údajně vzniklo 3525 spisů (ve skutečnosti byl jejich počet zhruba o dva tisíce nižší). Existuje jmenný rejstřík souzených a nedávno byl celý fond převeden do katalogu počítačové databáze, formálně shodné s databází soudu Moravská Ostrava. O činnosti soudu pojednává studie J. Mašaty.³²

Olomouc. Materiály soudu jsou uloženy v pobočce Zemského archivu v Olomouci. Z činnosti soudu vzniklo 2340 spisů. K orientaci ve fondu slouží strojopisný katalog, řazený chronologicky podle čísel spisů. Jeho hesla obsahují deset rubrik a v současné době se převádějí do počítačové databáze, formálně shodné s databází soudu Moravská Ostrava.

Další materiály k činnosti mimořádných lidových soudů v českých zemích lze najít ve *Státním ústředním archivu Praha*, zvláště ve fondu tzv. „Klosova archivu“, převedeného z Archivu Ministerstva spravedlnosti v Praze, nebo v materiálech převzatých z detašovaného pracoviště Archivu Ministerstva spravedlnosti v Liberci. Jde převážně o

³⁰ Borák, M.: Činnost Mimořádného lidového soudu Moravská Ostrava..., c. d.; Týž: Spravedlnost..., c. d..

³¹ Janák, D.: Činnost Mimořádného lidového soudu Opava..., c. d.

³² Mašata, Jiří: Osudy vězňů odsouzených Mimořádným lidovým soudem v Novém Jičíně v letech 1945-1948. In: Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945-1955. Sborník z mezinárodního semináře konaného dne 25.10.2000 v Praze v rámci grantového projektu GA ČR 409/99/0374. Příloha k časopisu České vězeňství, 2001, č. 3, s. 196-200.

torza úřední korespondence, hlášení, výkazy a statistiky. Kartotéky souzených před mimořádnými lidovými soudy se nacházejí též ve fondu „Osídlovací úřad a Fond národní obnovy Praha“, který je uložen na detašovaném pracovišti Státního ústředního archivu Praha v Kamýku nad Vltavou. Torza materiálů k činnosti mimořádných lidových soudů, například některé vyšetřovací spisy, se nacházejí též v *Archivu ministerstva vnitra ČR* v Praze.

Německá problematika ve spisech mimořádných lidových soudů

Mimořádný lidový soud v Moravské Ostravě

V prvních dnech po osvobození byl z bývalého četnictva a protektorátní uniformované policie vytvářen Sbor národní bezpečnosti a revoluční Národní stráž mu pomáhala zajišťovat a internovat německé nacisty a další osoby podezřelé z toho, že se během okupace provinily na českých občanech. V obvodu expozitury Zemského národního výboru v Ostravě bylo v roce 1945 zřízeno 6 internačních středisek pro Němce a kolaboranty a dalších 62 pracovních středisek, v nichž byli internováni i Němci určení k odsunu.³³ Obnovoval se soudní aparát - po krajském soudu v Ostravě byly postupně uváděny do činnosti soudy okresní. Obnovení zákonnosti bylo naprosto nutné, neboť pád nacistického režimu uvolnil nejen mohutnou vlnu revolučního nadšení, ale způsobil též chaos, jenž vytvářel podmínky pro vyřizování osobních účtů, pro uplatňování principu kolektivní viny či pro svévolné excesy, k nimž v internačních střediscích nebo již při zatýkání podezřelých osob mnohdy docházelo. Ve vzrušené atmosféře doby se stupňovala nenávist vůči všemu německému. Tak byl např. zbourán i Německý dům v centru Ostravy, zčásti poškozený již za bombardování města v srpnu 1944. Po osvobození bylo v městě registrováno přes 12 tisíc Němců, z nichž asi 5 tisíc odešlo či bylo zčásti vyhnáno v prvních divokých odsunech. Ti, kteří zůstali, byli umístováni do internačních táborů, významnější nacisté čekali ve vězení na soud. V létě 1945 již počet internovaných, kteří měli být postaveni před soud, dosáhl 700 osob. Byli mezi nimi např. první nacistický starosta Ostravy J. Hinner, policejní ředitel F. Merler, druhý starosta Ostravy R. Beier, velitel uniformované stráže Policejního ředitelství pplk. K. Němec, významní čeští fašisté a kolaborantští novináři, část příslušníků ostravského

³³ Podrobněji o poválečných táborech pro Němce viz Staněk, Tomáš: *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Opava 1996.

gestapa aj. Životní podmínky v internačních táborech byly většinou hodně tvrdé, mnohde dokonce docházelo k ponižování, svévolnému týrání ba i zabíjení vězňů, jak o tom svědčí třeba historie pověstného internačního tábora „Hanke“ v Moravské Ostravě, v němž bylo v létě 1945 umučeno a nezákonně „popraveno“ 231 internovaných. Také ve vyšetřovací a zajišťovací vazbě docházelo k nezákonnostem a násilí na vězňích, např. v červnu 1945 byli při výslechu na velitelství Národní bezpečnostní stráže v Ostravě ubiti J. Genser a R. Lerch.³⁴

První kroky ke zřízení mimořádného lidového soudu v Ostravě³⁵ byly učiněny v červnu 1945, kdy pro něj byla vyhlédnuta zasedací síň Nové radnice, bylo vybaveno vyšetřovací oddělení soudu a Národní bezpečnostní stráž byla pověřena shromažďováním materiálu o obviněných. Všechny čtyři místní politické strany (strana sociálně demokratická, národně socialistická, lidová a komunistická) navrhly své kandidáty na přísedící soudu, převážně z řad bývalých vězňů koncentračních táborů. Soud byl definitivně ustaven rozhodnutím prezidenta republiky z 10. srpna 1945. Jeho předsedou byl jmenován dosavadní prezident krajského soudu Adolf Markl, před válkou dlouholetý starosta města Chustu na Podkarpatské Rusi. Jeho náměstkem se stal Augustin Prostějovský, členy soudu byli jmenováni soudní radové K. Pavloušek, L. Škorpil, V. Pastor a J. Kupka. K veřejným žalobcům patřili V. Bosák, K. Wildmann, V. Bartovský, V. Opěla a F. Horyl. Vláda jmenovala pro ostravský soud 52 soudců z lidu, mezi nimi též dvě ženy, kteří složili 15. září zákonem předepsaný slib. Při této příležitosti předseda soudu A. Markl zdůraznil, že úkolem soudců „nebude mstít se za spáchaná zvěrstva německých vetřelců, nýbrž soudit po právu. Nebudou soudit těžké viny, které spáchala německá mašinerie jako kolektiv, nýbrž vinu každého jednotlivce. Budou soudit tvrdě, avšak spravedlivě.“

Kompetence mimořádného lidového soudu Moravská Ostrava zasahovala území poválečných správních okresů Moravská Ostrava, Český Těšín, Fryštát a Místek (s výjimkou soudního okresu Frenštát pod Rahoštěm), což zhruba odpovídá území dnešních okresů Karviná, Frýdek-Místek a Ostrava (samořejmě s přihlédnutím k dnešnímu nárůstu území města Ostravy). Veřejný žalobce podal první návrhy na zahájení soudního řízení 11. září 1945, první přelíčení se konalo 26. září 1945. Do 3.

³⁴ Blíže viz Borák, Mečislav: Internační tábor „Hanke“ v Moravské Ostravě v roce 1945. In: Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, sv. 18, Ostrava 1997, s. 88-124.

³⁵ Veškeré další údaje o činnosti Mimořádného lidového soudu v Ostravě podle Borák, M.: Spravedlnost..., c. d.

května 1947, kdy končila působnost lidového soudnictví v ČSR, bylo před soudem projednáno 1743 žalob (z toho 173 žalob v roce 1945, 1245 v roce 1946 a 325 v roce 1947). Po obnovení lidových soudů projednal ostravský soud v době od 6. dubna do 31. prosince 1948 jen 166 dalších případů, z čehož je zřejmé, že ani v Ostravě pokus komunistů o uplatnění třídních přístupů v retribučním soudnictví nesplnil očekávání.

Archivně doložená rozhodnutí mimořádného lidového soudu v Ostravě se týkají celkem 1932 osob. Jen 187 z nich prošlo soudním řízením bez hlavního líčení a výroku o vině, protože na návrh veřejného žalobce bylo řízení vůči nim zrušeno, přerušeno či zastaveno, většinou pro předčasný odsun obžalovaného, úmrtí, útěk z vazby aj. Ostatních 1745 obžalovaných bylo souzeno, z toho 267 osob v nepřítomnosti pro soudem nezjištěné místo pobytu. Soud vynesl 41 rozsudků trestu smrti (vykonán byl ve 37 případech), 43 doživotních trestů žaláře a 1289 různě dlouhých trestů žaláře v celkové výši 11 249 let vězení, nejčastěji v délce 5 let odnětí svobody. Celkem 306 obžalovaných bylo soudem osvobozeno, v 66 případech byl obžalovaný uznán vinným, ale vzhledem k polehčujícím okolnostech upustil soud od potrestání.

V rozhodnutích soudu lze vysledovat jistý vývoj, většinou ve prospěch obžalovaných. Retribuční předpisy umožňovaly volnější výklad, takže v soudní praxi docházelo k tomu, že za stejné provinění mohl být vynesen různě přísný trest. Nejtvrďší rozsudky byly vynášeny v prvních měsících činnosti soudu, nejmírnější po obnovení soudu v roce 1948. Svou roli zde sehrával rostoucí časový odstup od událostí i vývoj názorů na trestnost některých činů v závislosti na jejich hodnocení Mezinárodním vojenským tribunálem.

K charakteristickým rysům retribučního soudnictví patřilo, že u naprosté většiny oznámených trestných činů nikdy nedošlo k zahájení trestního řízení, neboť oznámení byla většinou falešná, vedená ziskuchtivostí či snahou o vyřízení osobních účtů. Prokázal se i konjunkturální charakter mnoha kolektivních udání, zvláště odborových orgánů a závodních rad, jež mnohdy připustila dělnickou mstu vůči náročným nadřízeným, podobně jako oznámení společenských a politických organizací z místa bydliště obviněných, jež byla mnohdy vedena zcela osobními motivy členů výboru. Na řadě příkladů lze doložit existující libovůli či svévoli bezpečnostních a soudních orgánů rozhodujících o započtení doby strávené v internační a zajišťovací vazbě do výkonu trestu odnětí svobody. Stále častěji bylo zneužíváno politických vlivů, což se v soudní praxi objevovalo spíše nepřímě v postojích soudců z lidu. Poměrně časté bylo též omezování důkazů obhajoby, např. nepřipouštění navržených svědků, jak to umožňovaly

retribuční předpisy. Projednávání jednotlivých případů před soudem bylo totiž časově omezeno natolik, že to lidové soudy výrazně přibližovalo instituci stanných soudů minulosti.

Z celkového počtu 1932 obžalovaných bylo 1672 mužů (86,5 %) a 260 žen (13,5 %). Průměrný věk obžalovaných v době zavedení retribučního dekretu v roce 1945 dosahoval 43 let, shodně u mužů i u žen. Nejstarší obžalovaný měl 81 let, nejmladší měl 18 let. Většina obžalovaných, 1204 osoby, se narodila v obvodu působnosti soudu, z Německa pocházelo jen 58 osob a z Rakouska 33 osob. Naprostá většina obžalovaných bydlela za války na Ostravsku - celkem 1885 osob, tj. 97,5 %, z toho v protektorátní části Ostravska žilo 1090 osob a v částech přičleněných k Německé říši (Sudety, Hlučínsko, Těšínsko) 795 osob. Rozdílná podoba nacistické okupační politiky v obou oblastech ovlivňovala i charakter některých činů, klasifikovaných po válce retribučním dekretem jako trestné činy. Soud ne vždy k těmto zvláštnostem historického vývoje přihlížel, což platilo především o málo citlivém rozlišování důsledků nacistické národnostní politiky na Těšínsku. Zatímco v protektorátu mohl být příklon k německví ve většině případů pokládán za národní zradu a podporu nacismu, vynucený souhlas se zápisem do tzv. německé volkslisty na Těšínsku byl většinou jen pokusem o existenční záchranu v podmínkách nacistického totalitního režimu, ostře perzekučně zaměřeného vůči všem neněmeckým projevům.

Problematika německé volkslisty se ostravského soudu jako jediného v republice velmi úzce dotýkala, neboť téměř třetinu všech souzených tvořili právě volkslistáři, tedy osoby zapsané do německého národního soupisu, jaký byl okupanty zaveden na k Říši včleněných východních územích bývalého Polska, k němuž rok před válkou připadlo i Těšínsko. Úřady nejprve umožnily místním obyvatelům, aby se při policejní registraci v prosinci 1939 přihlásili k uměle vytvořené slezské (šlonské) národnosti a jazyku. Této možnosti využila většina obyvatel, neboť se nechtěli hlásit k národnosti německé a domnívali se, že slezská národnost jim umožní lépe přežít okupační perzekuci. Svou roli zde sehrál i tradiční pocit specifičnosti „slezského“ původu. Nacisté však záhy prohlásili, že „šlonská“ jsou původu německého a začali je nutit k zápisu do seznamů občanů německé národnosti, jež byly vedeny v expoziturách DVL (Deutsche Volksliste) při úřadech landráta. Volkslista dělila zapsané občany do čtyř skupin. Jen v prvních dvou skupinách jim byla přiznána německá státní příslušnost i práva říšských občanů, neboť mohli prokázat, že i v minulosti vystupovali jako Němci (jen příslušníci I. skupiny však

mohli být členy NSDAP). Nejpočetnější III. skupina zahrnovala především Šlonzáky a smíšená manželství, její příslušníci získali německé občanství s možností odvolání do 10 let.³⁶

Byla to nejrozsáhlejší germanizační akce v historii a provázely ji projevy úředního nátlaku a mnohde i teroru vůči osobám, jež odmítaly podat přihlášku. Jsou známy případy věznění, vysídlení i deportace do koncentračního tábora za odmítnutí zápisu. Protože podle představ nacistů byla naprostá většina zdejších obyvatel německého původu, nutili k zápisu i Poláky a Čechy. Koncem roku 1943 bylo již do volkslisty zapsáno téměř 70 % obyvatel okupačního okresu Těšín. Nezapsané osoby musely úředně deklarovat svou českou či polskou národnost, čímž se staly se tzv. chráněnci Říše (Schutzangehörige). V porovnání s Čechy však byli Poláci vystaveni mnohem ostřejší diskriminaci. Bylo pro ně dokonce zavedeno ztřeštěné trestní právo, jejich vlastnické právo bylo zrušeno a majetky vyvlastněny, hrozilo jim vysídlení a internace ve zvláštních táborech pro Poláky atd.

Volkslista sice skýtala určitou životní jistotu, ale s ní spojená povinná služba ve wehrmachtu měla pro zdejší obyvatele tragické následky. Nešlo jen o téměř dva tisíce padlých a nezvěstných mužů z Těšínska, ale i o tisíce dalších vojáků, kteří se po válce postupně vraceli ze zajateckých táborů. Někteří pobývali až na Sibiři, jiní prošli jen sběrným táborem v Osvětimi a koncem léta či na podzim 1945 byli odesláni domů s příkazem hlásit se u bezpečnostních orgánů v místě bydliště. Němci pak byli předáváni do zajišťovacích a pracovních táborů, bývalí volkslistáři bydleli doma, pokud nebyli obviněni z dalších trestných činů. Retribuční dekret službu ve wehrmachtu nepostihoval, přesto se v návrzích žalobce tento důvod několikrát objevil.

Přihlášení se k německé příslušnosti prostřednictvím volkslisty na Těšínsku se tedy podstatně lišilo od podobného kroku učiněného v protektorátu, což měl pečlivě rozlišovat i soud. To ovšem bylo, hlavně v prvním poválečném roce, poměrně obtížné, neboť vztah státních orgánů k bývalým volkslistářům, jichž bylo asi sto tisíc, podléhal řadě proměn. Zvláště komunistům získávaly sliby urychlené rehabilitace volkslistářů podporu potenciálních voličů. V každé těšínské obci byly zřízeny prověřovací komise, jež měly přezkoumat chování volkslistářů za okupace a výsledek postoupit okresním prověřovacím komisím. Ty mohly navrhnout, aby dotyčnému bylo vydáno osvědčení o národní spolehlivosti. Volkslistáři I. a II. skupiny byli pokládáni za Němce a postupovalo

³⁶ Blíže viz např. Izdebski, Zbigniew: Niemiecka lista narodowa na Górnym Śląsku. Katowice-Wrocław 1946.

se u nich podle dekretu o Němcích. Volkslistáři III. a IV. skupiny byli rozděleni na tři části - na naprosto spolehlivé, kteří měli dostat státní občanství ihned, na menší provinilce, kterým byla určena čekací lhůta, aby prokázali svou spolehlivost, a na kolaboranty a zrádce, které čekal soud. Samo přijetí volkslisty nebylo trestné, před soud se případy volkslistářů dostaly jen v souvislosti s jinými činy trestnými podle retribučního dekretu.

Podle národnosti bylo mezi obžalovanými u ostravského soudu 1017 Němců (t. 52,6 %), 831 Čechů (43 %), 65 Poláků (3,4 %) a 10 Slováků, ostatní národnosti byly procentuálně zanedbatelné. Přesné určení národnosti a státní příslušnosti obžalovaného bylo pro některá soudní rozhodnutí zcela nezbytné, např. při odsunu Němců, při dokazování některých trestných činů, při posuzování žádostí o zmírnění trestu atd. Zatímco u obžalovaných z protektorátní části Ostravska nečinilo stanovení národnosti žádných větších potíží, u obžalovaných z území včleněného do Říše to bylo velmi problematické, někdy dokonce téměř nemožné. V rubrice udávající národnost je v soudních spisech často škrtnuto a přepisováno, v mnoha desítkách spisů je národnost uvedena ve dvojí či až trojí podobě na různých dokladech tvořících součást spisu jedné a téže osoby. V korespondenci se objevují požadavky státního zastupitelství na podání důkazu o národnosti obžalovaného před okupací, což orgány státní správy zjišťovaly podle protokolů předválečných sčítání lidu. Ale i ty, zejména na Těšínsku, vykazovaly v jednotlivých sčítáních časté změny, takže se někdy brala za rozhodující národnost, k níž se dotyčný sám chce po válce hlásit. V řadě jiných případů však soud naopak odmítl výklad či důkazy obžalovaného a určil jeho národnost sám. Pomůckou k tomu bylo zjištění, jaké školy (české, německé, polské) a z jakých důvodů dotyčný vystudoval, jaká byla jeho mateřská řeč, odkud pocházeli rodiče, jaké byli národnosti, jak doma mluvili atd. Nebylo však žádnou výjimkou, že příslušníci jedné a téže rodiny se hlásili k několika různým národnostem, např. nákupčí z Ostravy Pavel Merta se hlásil jako Němec, jeho rodiče byli Češi, stejně jako jeho bratr a jedna ze sester, druhá sestra se hlásila k národnosti německé a třetí k národnosti polské.

Dekret prezidenta republiky č. 33/1945 Sb. stanovil, že českoslovenští Němci a Maďaři, kteří podle okupačních předpisů nabyli německé nebo maďarské státní příslušnosti, pozbyli tímto aktem československého státního občanství, až na nepočetné antifašisty, kteří si však stejně museli podat žádost o zjištění, zda se jim čs. státní občanství zachovává. Do té doby byli i oni považováni za Němce a Maďary se všemi důsledky a omezeními, jež z toho vyplývaly. Osoby, jež pozbyly československé státní

občanství, mohly do půl roku požádat okresní národní výbor o jeho vrácení. Němci mohli též požádat o naturalizaci, tj. o udělení čs. státního občanství tak jako každý jiný cizinec, pokud ovšem neporušili povinnosti čs. státního příslušníka např. členstvím v NSDAP apod. Češi a jiní Slované, kteří se pod nátlakem nebo „za okolností zvláštního zřetele hodných“ přihlásili v době okupace za Němce a Maďary, museli požádat úřady o vydání osvědčení o národní spolehlivosti, schvalované ministerstvem vnitra.³⁷ Manželky Němců a Maďarů a jejich nezletilé děti měly být posuzovány samostatně a podle slov dekretu i „blahovolně“. Národní spolehlivost museli prokazovat i Židé, pokud se hlásili k německé národnosti, což v říjnu 1945 kritizoval britský tisk. Zvláštních výsad požívali Rakušané, pokud před 13. březnem 1938 měli rakouskou státní příslušnost a pokud se nedali k nacistům; nehovořilo se u nich o odsunu, ale o repatriaci, organizované Rakouským repatriačním komitétem pro ČSR.

Státní příslušnost obžalovaných z Těšínska i z protektorátního Ostravska, jež byla většinou bezprostředně spojena s deklarovanou národností, se prokazovala před soudem poněkud snadněji, neboť ji zachycovalo více úředních dokladů. Nejvíce obžalovaných (918) mělo říšskoněmeckou státní příslušnost, jen zčásti se však jednalo o přistěhovalce z Německa a Rakouska. Celkem 616 osob zapsaných do německé volkslisty žilo téměř výhradně na Těšínsku, naopak 363 osoby s protektorátní příslušností žily téměř výhradně v protektorátní části Ostravska.

Podle charakteru spáchaných trestných činů lze mezi delikventy rozlišit několik skupin, jež se odlišovaly i svým postavením ve struktuře protektorátní či říšskoněmecké společnosti. U Němců byla nejpočetnější skupina funkcionářů nejrůznějších nacistických organizací, jejichž činnost soud posuzoval jako podporu nacismu. Šlo především o nižší funkcionáře NSDAP, zejména o blockleitry a jejich pomocníky, podobně jako o blockwaltry v DAF či NSV a činovníky dalších organizací, např. NSF, HJ, BDO. Činovníctví v SdP obvykle splývalo s pozdější angažovaností v jiných nacistických organizacích.

Další skupinu německých delikventů tvořili členové organizací, u nichž bylo podle dekretu trestné již pouhé členství. Nejmasovější takovou organizací byly SA, jež Norimberský tribunál nezařadil mezi zločinecké organizace, což později začalo ovlivňovat i postoje retribučních soudů. Ohledně členství v SS většinou nevznikalo sporů, i když soudy někdy málo rozlišovaly jednotlivé složky SS a jejich nebezpečnost. Poměrně přísně bylo postihováno i členství v řidičském a leteckém svazu NSKK a NSFK.

³⁷ Verner, Vladimír: Státní občanství podle ústavního dekretu presidenta republiky ze dne 2. srpna 1945 č. 33 Sb. 3. vyd. Praha 1946.

Většina příslušníků nacistické bezpečnostní služby SD a gestapa sice koncem války včas unikla do zahraničí, některé z nich se však podařilo dopadnout či byli Spojenci předáni k potrestání. I když se retribuční dekret o jejich postihu nezmiňoval, šlo je obvykle potrestat za členství v SS, podporu nacismu a většinou i za přímo doložitelné zločiny, jichž se dopustili proti konkrétním osobám či majetku. Uložené tresty proto patřily k nejpřísnějším.

Poněkud mírnější byl přístup soudu k dalším příslušníkům nacistického bezpečnostního aparátu z řad bezpečnostní a pořádkové policie. Příslušníci kriminální policie a četnictva byli trestáni jen v případech prokazatelných zločinů, jichž však zvláště němečtí četníci na Těšínsku spáchali celou řadu. Před soud se dostala i otázka pomocné četnické stráže landwache a organizace nacistické domobrany, stejně jako dozorců z četných poboček zajateckých a internačních táborů, rozmístěných zvláště na průmyslovém Karvinsku.

Souzeni byli též význační úředníci nacistické správy, kteří pomáhali prosazovat a upevňovat nacistický režim. Šlo nejen o představitele státního aparátu, ale i o zástupce nejruznějších složek národního hospodářství a služeb, komisařské správce, vedoucí podniků nebo mistry, kteří se dopouštěli týrání a šikanování dělníků, aby je v zájmu válečného hospodářství Říše donutili k vyššímu pracovnímu výkonu.

Specifickou skupinu představovali členové ozbrojených oddílů a bojůvek nejruznějšího druhu, v obvodu ostravského soudu především bojůvek německých a polských. Patřili sem ordneři SdP a její pořadatelská služba FS, stejně jako oddíly Sudetoněmeckého freikorpsu. Na Těšínsku aktivně působily oddíly bojových a sabotážních organizací KO (Kampf-Organisation) a SO (Sabotage-Organisation), ale jejich příslušníci nebyli pro tuto činnost až na výjimky vůbec souzeni. Stejně rozpačitý byl i postoj soudu k příslušníkům polských ozbrojených oddílů, jež v letech 1938-1939 vystupovaly proti Československu.

Nejčastějším deliktem Čechů bylo udavačství, ať již s následky pro udanou osobu či bez nich. Rozbor fenoménu udavačství upozornil na jeho sociálně psychologické kořeny, jež prorůstaly mikroklimatem rodiny, domu či ulice, zaměstnání a hospody. Na udavačství se však ve 27 % případů souzených u lidového soudu v Ostravě podíleli též Němci, kteří na rozdíl od Čechů měli mnohem více přímých možností k vyřizování osobních účtů, než jakou jim skýtalo udání. Četní němečtí udavači koncem války z Ostravy odešli, takže se na rozdíl od Čechů neobjevili před soudem. Srovnání

statistických údajů o počtu českých a německých obyvatel v obvodu ostravského soudu s počtem souzených českých a německých udavačů potvrzuje, že tradované podobenství o Čechách jako o „národu udavačů“ není zcela na místě. Bývalo pravidlem, že českým udavačům, podobně jako českým fašistům, vyměřoval soud vyšší tresty, než aktivním německým nacistům. Někdy byla výše trestu vzhledem k provinění až zarážející, což se týkalo zvláště případů souzených v nepřítomnosti obžalovaného. Přísnost vůči udavačům však nesporně patřila k cítění doby.

Tomu odpovídalo i rozložení nejvyšších trestů - z celkem 41 vynesených trestů smrti se Němců týkalo 22 rozsudků a mezi 43 odsouzenými k trestu doživotí bylo 20 Němců. Výše trestu odnětí svobody závisela na řadě okolností. Rozborem případů s jediným žalobním důvodem se podařilo zjistit, že průměrný trest za členství v SA byl 5,4 roku, za členství v SS 12,1 roku, za členství v NSKK 4,3 roku, u funkcionářů NSDAP 7,2 roku atp.

Podle soudních spisů byly odsunuty či předány k odsunu do Německa celkem 382 osoby, vůči nimž bylo zahájeno trestní řízení. Celkový počet odsunutých byl ovšem ve skutečnosti vyšší, neboť ne vždy se soud o odsunu dověděl. Z uvedeného počtu bylo 178 osob odsunuto ještě před přelíčením; z toho u 140 osob bylo řízení zastaveno a k hlavnímu líčení u nich vůbec nedošlo, u 38 osob se líčení i s vynesením rozsudku sice konalo, ale v jejich nepřítomnosti, neboť odsun byl již proveden. Z celkem 198 osob odsouzených k trestům na svobodě (včetně trestů doživotního žaláře) jich bylo 173 kvůli odsunu amnestováno a propuštěno z vězení předčasně, pouze 25 odsouzených si ještě před odsunem odpykalo trest v plné výši.

Rozhodnutí o uvolnění německých delikventů ze soudní pravomoci bylo vedeno snahou, aby se nepromeškala příležitost v té době organizovaného hromadného odsunu Němců. Úřady se obávaly, že po odpykání svých trestů by tu část Němců zůstala, někdy i se svými rodinami, „státu na obtíž“, jak to doslova komentoval ministr spravedlnosti Drtina.³⁸ Tato úleva se měla týkat výhradně provinilců, kteří spáchali trestné činy menšího významu, především drobných činovníků NSDAP a jejích organizací. S přerušением řízení u obžalovaných či s přerušением výkonu trestu u již odsouzených Němců měly předem vyslovit souhlas příslušné správní úřady - národní výbory či správní komise a ministerstvo vnitra. Veřejný žalobce pak úřadům sdělil, že v daném případě „zájem na odsunu převažuje nad zájmem na trestním stíhání“. Často však byly bez vědomí soudu odsunuty i osoby, vůči nimž bylo zahájeno řízení za mnohem těžší

³⁸ Na soudu národa, c. d., s. 48.

trestné činy. Tak byli kromě několika desítek členů SA odsunuti před přelíčením dokonce i mnozí příslušníci SS. Někteří z takto odsunutých byli pak dodatečně souzeni v nepřítomnosti. Po rozsáhlé amnestii v roce 1955 byli propuštěni i odsouzení s dlouhodobými tresty žaláře včetně trestů doživotních. Němečtí vězni byli poté většinou vysídleni do Německa, převážně do NSR. Týkalo se to dokonce i odsouzených, na něž se amnestie nevztahovala - bylo u nich upuštěno od výkonu trestu odnětí svobody podle § 276 trestního řádu rozhodnutím generálního prokurátora.

Ze statistického srovnání je zřejmé, že rozhodnutí o odsunu Němců způsobilo určité zvýhodnění německých delikventů vůči ostatním. I když výroky soudu, hlavně v počátcích jeho činnosti, byly vůči nim dosti přísné, zvýhodňovala je možnost vyhnout se odsunem přelíčení a tím i potrestání, stejně jako možnost podstatného zkrácení trestu. Téměř polovina odsunutých delikventů nebyla vůbec souzena, stanovený trest si z nich v úplnosti odpykalo jen necelých 7 %, navíc šlo jen o tresty nižších sazeb. I když připočteme k oněm 25 delikventům ještě 85 Němců, kteří si odpykali celý trest proto, že z různých důvodů nebyli zařazeni k odsunu, zjistíme, že tvořili celkem jen 10,8 % všech Němců stíhaných MLS, zatímco u Čechů tvořili delikventi s plně odpýkaným trestem 15,4 %.

Mezi odsunutými delikventy bylo celkem 48 osob, které uváděly, že jsou Češi, a 7 údajných Poláků. Úřady je však vzhledem k jejich válečné či předválečné minulosti prohlásily za Němce a daly k odsunu. Kamenem úrazu bylo totiž osvědčení o národní spolehlivosti. Kdo je nakonec získal, třeba za minulé či současné zásluhy o republiku, nemohl být odsunut, neboť byl československým občanem. Např. zámečník Josef Poznecki z Bohumína byl po osvobození internován v táboře pro Němce v Bohumíně a v září 1945 byl při odstraňování min zraněn. Po uzdravení se už nemusel vrátit do tábora a v červnu 1946 dostal za své zásluhy osvědčení o národní spolehlivosti. Nemohl být tedy odsunut, ale nezbavovalo jej to trestní odpovědnosti. U soudu mu vyměřili za členství v NSKK jen 4 roky, po půl roce byl podmíněčně propuštěn. Také Otto Rosmanith z Bohumína obdržel osvědčení o národní spolehlivosti, ale prohlásil, že se cítí být Němcem a osvědčení vrátil, aby mohl jít k odsunu. Byl tedy předán soudu a za členství v NSKK odsouzen na půl roku ztráty svobody. Trest však měl již odpýkán vazbou, takže byl zanedlouho propuštěn k odsunu.

Přísné tresty hrozily odsunutým, kteří se přes zákaz rozhodli vrátit zpátky do Československa. Obvykle se znovu ocitli před soudem, a tentokrát jim už nebylo nic

odpuštěno. Např. úřednice Marie Žwaková byla z Karviné odsunuta do Bavorska, ale o své vůli se v listopadu 1946 vrátila zpátky domů do Horní Suché a sama se přihlásila na bezpečnosti. K návratu ji prý vedla tesknost po domově. Přinesla si s sebou i vystěhovaleckou Haushaltungsliste s vyplněnými rubrikami, v nichž uváděla, že její mateřskou řečí je čeština a polština a její původ že je slovanský. V Německu jí to vyčítali jako nevděčnost a urážku německého národa, v ČSR zase Státní bezpečnost pokládala její návrat za klamání úřadů. Za činnost v DAF, NSV a NSF byla odsouzena na 5 let žaláře a skoro celý trest si odpykala. Když byla propuštěna, chtěly ji úřady opět vyhostit do Německa, ale zřejmě k tomu nedošlo. Podobně Helena Palatyová ze Slezské Ostravy byla v červenci 1945 odsunuta a už v prosinci 1945 se vrátila. Tvrdila, že všichni její sourozenci jsou Češi a že chce žít společně s nimi a tady. Za činnost v NSF jí byl pak vyměřen trest jednoho roku žaláře, který si odpykala.

Namátkou uvedené příklady konkrétních lidských osudů z Ostravska dávají tušit, že spisy mimořádných lidových soudů obsahují bohatou dokumentaci o činnosti Němců v českých zemích za války i o tom, jak tuto činnost hodnotily poválečné české soudy, se všemi symptomy oné rozporuplné doby.

Mimořádný lidový soud v Opavě

Zřizování mimořádného lidového soudu v Opavě začalo již v létě 1945 výběrem vhodných osob na jmenování soudců z povolání i soudců z lidu a činnost zahájil v říjnu 1945. Dne 8.října podal veřejný žalobce prvních deset návrhů na zahájení řízení a 19.října došlo k projednávání prvních pěti případů. Vzhledem ke dvojímu prodloužení účinnosti retribučního dekretu působil opavský soud až do počátku května 1947 - poslední stíhací návrhy žalobce mají datum 25.4.1947, poslední přelíčení se konala 3.5.1947. Jeho činnost byla obnovena v dubnu 1948 (první návrh podal veřejný žalobce 13.4.1948, hlavní přelíčení se konala 30.4.1948) a definitivně skončila v polovině prosince 1948 (poslední návrh na zahájení řízení byl podán 9.12.1948, poslední rozsudek vynesena 14.12.1948).³⁹

Činnost mimořádného lidového soudu v Opavě zahrnovala tehdejší správní okresy Opava-město a venkov, Bílovec, Hlučín, Krnov, Bruntál a Frývaldov (Jeseník)

³⁹ Janák, D.: Činnost Mimořádného lidového soudu Opava..., c. d., s. 247.

s nepočítanými přesahy na území sousedních okresů Moravský Beroun, Rýmařov a Šumperk. Jednalo se tedy z velké části o území bývalého vládního obvodu Opava, jenž byl za okupace součástí sudetské župy, a dále Hlučínska, přímo připojeného k Německu (Altreichu). Specifičnost a rozdílné rysy těchto územně správních celků se promítaly i v činnosti opavského mimořádného soudu.⁴⁰

U opavského soudu bylo trestní řízení zahájeno proti 2 259 osobám, protože však z různých důvodů bylo dvakrát evidováno 30 mužů a 2 ženy, jednalo se ve skutečnosti o 2 227 fyzických osob. Nejstaršímu z obžalovaných bylo v roce 1945 při přijetí retribučních dekretů 83 let, nejmladší měl 17 let. Bylo mezi nimi 2 064 mužů (91,4 %) a 195 žen (8,6 %), stejná relace byla mezi 1 677 obžalovanými německé národnosti (1 532 mužů, 145 žen), kteří tvořili tři čtvrtiny z celkového počtu stíhaných osob. Poněvadž mezi obyvatelstvem bývalých sudetských okresů i Hlučínska výrazně převažovaly ženy, prohlubovalo retribuční soudnictví dále nepříznivé trendy v demografické struktuře obyvatelstva, jejichž dopad byl v důsledku odsunu Němců citelnější na Hlučínsku.⁴¹

Zjištění místa bydliště obžalovaných za okupace, souvisejícího s činností, za kterou byli stíháni, nebylo jednoduché už vzhledem k velkému pohybu obyvatelstva v době války i po jejím skončení (např. německý lékař z Frývaldova Otto Hájek se během války přestěhoval do Trutnova, Josefa Čechová z Horního Benešova po válce zase žila v Dobromilicích a poté, co ji soud zprostil obvinění z udavačství, byla předána patrně k odsunu atd).⁴² Značnou roli přitom hrálo rozlišení obyvatel Hlučínska a bývalých sudetských okresů. Před opavským soudem stálo 579 osob z hlučínských obcí, kteří sice představovali čtvrtinu obžalovaných (25,6 %), ale pouze kolem 2 % tamních obyvatel starších 18 let, přestože podle některých údajů bylo členy nacistických organizací až 60 % obyvatelstva. Vezmeme-li v úvahu značné množství osvobozujících rozsudků a zastavených či přerušovaných řízení, pak podle retribučního dekretu byla postižena jen velmi úzká skupina obyvatel Hlučínska; daleko frekventovanější byl postih podle tzv. malého retribučního dekretu, jenž se týkal téměř 5 000 Hlučíňanů.⁴³

⁴⁰ K územně správnímu členění viz: Bartoš, Josef: Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938 až 1945. Praha 1986, s. 154-155; Plaček, Vilém: Ostravská průmyslová oblast v letech 1938-1945. In: Průmyslové oblasti 3. Sborník prací. Opava 1971, s. 31-35, 43-44.

⁴¹ Janák, D.: Činnost Mimořádného lidového soudu Opava..., c. d., s. 248, 252. Biografická data konkrétních osob jsou čerpána z databáze Mimořádný lidový soud v Opavě (MLS Opava), která zahrnuje základní údaje o všech obžalovaných. Databáze je uložena v Zemském archivu v Opavě, každý případ je označen pořadovým číslem (poř. č. 1-2259) a přidělenou signaturou (sign.) Mimořádného lidového soudu v Opavě, kterou tvoří zkratka Ls a číslo případu lomené posledním dvojčíslím kalendářního roku (Ls 1/45).

⁴² Janák, D.: Činnost Mimořádného lidového soudu Opava..., c. d., s. 249.

Pro průběh trestního řízení i výrok soudu bylo důležité určení národnosti obžalovaného, které se v průběhu trestního řízení provádělo několikrát. Bylo vcelku běžné, že se národnost v průběhu vyšetřování měnila; relativně často se ve spisech vyskytovaly i různé varianty jmen a příjmení (obvykle dvě, ale v extrémních případech až čtyři), což souviselo poněmčováním jmen za okupace a zpětném počestvování po skončení války a určování národnosti dále komplikovalo.⁴⁴

Relativně bezproblémové bylo určení národnosti u osob z bývalých sudetských okresů, z nichž se většina hlásila k německé národnosti a při deklarování české národnosti šlo poměrně lehce zjistit, zda nejde o pokus zmírnit očekávaný postih. Např. jeden z účastníků přepadení města Albrechtic v r. 1938 ing. Quido Gross, odsouzený k 20 letům žaláře, udal do protokolu ještě 6. 5. 1946 českou národnost, což ale žalobce ani soud neuznali. Podobně se chovala i Marie Röhrichová z Opavy, která patrně díky tomu docílila před hlavním přelíčením propuštění z vazby, ale krátce po odsouzení na 5 let odnětí svobody se počátkem srpna 1946 v žádosti o odsun prohlásila za Němku a v listopadu téhož roku byla skutečně propuštěna a odsunuta.⁴⁵

Za Němce byly ovšem považovány i osoby české národnosti, které během okupace daly najevo německé cítění a smýšlení. Typickým příkladem byl Emil Vicha, lesník a okupační starosta Těškovic na Bílovecku, předválečný člen Sokola, který se přihlásil k německé národnosti a sloužil ve wermachtu. Protože ale ženě a dětem česká národnost zůstala, soud jeho případ posuzoval benevolentně a v říjnu 1946 jej osvobodil; podobně postupoval i v dalších případech smíšených manželství (např. u opavského obchodníka Františka Scholze aj.).⁴⁶ Pokud ale byly zjevné existenční tlaky či chyběly přesvědčivé důkazy o protiněmecké činnosti, označoval veřejný žalobce národnost za „nezjištěnou“, „snad českou“ apod., a jestliže se nakonec rozhodl pro německou národnost, řešila se

⁴³ Tamtéž. Provinění proti národní cti podle malého retribučního dekretu řešily trestní nalézací komise u okresních národních výborů, které dle V. Plačka vynesly v oblasti celé ostravské expozitury Moravskoslezského zemského národního výboru 15 544 odsuzujících nálezů, z nichž téměř třetina byla vynesena na Hlučínsku. Srov. Janák, Dušan: Politický vývoj. In: Gavrecki, Dan et al.: Dějiny Českého Slezska 1740 – 2000. III. pracovní svazek 1938 – 2000. Opava 2001, s. 551.

⁴⁴ Např. v letech 1946 – 1947 se dvakrát projednával případ zednického mistra Josefa Quitteka z Opavy, původně odsouzeného na 10 let, jemuž byla přiznána česká národnost a v obnoveném řízení snížen trest na jeden a čtvrt roku. V původním spise se objevuje ještě varianta „Qwietek“, při obnoveném řízení „Quitek“ i „Kvítek“, přičemž manželka v rozmezí jednoho měsíce na podzim 1946 použila podoby „Quittek“ i „Kvítek“. MLS Opava, poř. č. 2254, sign. Ls 1387/46 a poř. č. 2157, sign. Ls 111/47.

Opavný případ představoval zedník Alois Dubový ze Staré Vsi, jenž se přejmenoval na „Eichner“ a byl členem SA a NSDAP. Tyto skutečnosti vedly k určení německé národnosti, pětiletému trestu odnětí svobody a následnému odsunu do Německa. MLS Opava, poř. č. 551, sign. Ls 285/46.

⁴⁵ Tamtéž, poř. č. 1614, sign. Ls 1407/46; poř. č. 686, sign. Ls 433/46.

⁴⁶ Tamtéž, poř. č. 1808, sign. Ls 1596/46; poř. č. 2049, sign. Ls 16/47.

tato otázka znovu u hlavního přelíčení. Jednalo se však jen o několik desítek případů, mezi nimiž převažovaly různé formy osvobození či mírné tresty. Za všechny uvedme případ kamenického mistra Josefa Palouše ze Skorošic, obviněného z členství v SFK, SA a zrady republiky, jenž byl uznán vinným, ale soud upustil od trestu.⁴⁷

Naproti tomu na národnostně nevyhraněném území Hlučínska se nepodařilo národnost spolehlivě zjistit u více než dvou set osob. Část z nich přiznávala pasivní přihlášení se k německé národnosti z existenčních důvodů, ale odvolávala se na své české přesvědčení, další operovali různě chápanou „moravskou národností“⁴⁸ (např. „národnost německá, nyní moravská“, „je moravského původu a české národnosti“ atd.). O neřešitelnosti těchto problémů svědčí i případ bratrů Meinhardových či Moravcových z Chuchelné, odsouzených za příslušnost k SFK, z nichž jeden se hlásil k české a druhý k německé národnosti. Původní tresty odnětí svobody na dobu 5 let a ztráty majetku, vynesené na jaře 1946, byly nakonec oběma v obnoveném řízení v březnu 1947 podstatně sníženy na 16 měsíců, což mj. potvrzuje postupné zmírňování přístupu k obžalovaným.⁴⁹ Obecně lze říci, že při určování národnosti převažovala do jara 1946 snaha veřejného žalobce označovat stíhané osoby za Němce, kterou i soudní výrok v některých případech oslabil (např. tvrzením, že jde o „hlučínského Moravce“), od léta 1946 začínala být značná část osob označována za Čechy, v nejhorším případě za osoby s nezjištěnou národností.⁵⁰

Po posouzení dostupných údajů jsme dospěli k závěru, že před opavským soudem stanulo 1 677 Němců (74,2 %), 298 Čechů (13,2 %) a 271 osob s nezjištěnou národností (11,6 %); jednotliví příslušníci dalších národů (Slováci, Poláci aj.) představovali jen zlomky procent z celkového počtu obžalovaných.⁵¹

Neméně komplikované bylo zjišťování státní příslušnosti a není náhodné, že tato otázka je v návrzích veřejného žalobce i v protokolech z hlavních přelíčení obvykle pominuta. Většina obyvatel Sudet i Hlučínska získala v roce 1938 automaticky říšsko německou státní příslušnost, další ji nabyli v pozdějších letech např. přihlášením se k německé národnosti, vstupem do německé armády, na základě hromadných i

⁴⁷ Tamtéž, poř. č. 1663, Ls 1456/46. Dále srov. např. poř. č. 1071, sign. Ls 840/46; poř. č. 1568, sign. Ls 1356/46 ad.

⁴⁸ Za „Moravce“ bylo označováno autochtonní, národnostně nevyhraněné, tj. původně české a později poněmčené obyvatelstvo žijící po obou stranách poválečné hranice na Hlučínsku, Ratibořsku a Hlubčicku.

⁴⁹ MLS Opava, poř. č. 2106-2107, sign. ls 71-72/47; poř. č. 2255-56, sign. Ls 183/46 a Ls 419/46.

⁵⁰ Janák, D.: Činnost Mimořádného lidového soudu Opava..., c. d., s. 251, 271.-

⁵¹ Tamtéž, s. 252,276.

individuálních žádostí atd. Československé občanství zůstalo jen úzké skupině osob, které se nepřihlásily k německé národnosti, a dále držitelům osvědčení o národní spolehlivosti, vydávaným především některými místními prověřovacími komisemi či místními národními výbory (MNV) na Hlučínsku (např. v Bolaticích, Markvartovicích, Hati aj.); na Opavsku jsme zaregistrovali pouze jeden obdobný případ v Jezdkovicích.⁵²

O navrácení československého státního občanství žádali především lidé z Hlučínska, obvykle však neuspěli. Např. v červenci 1946 zamítl Okresní národní výbor (ONV) Opava-venkov žádost Rudolfa Hankeho, obchodníka z Oldřišova, o československé státní občanství, přestože byl prokazatelně české národnosti a od ledna do května 1945 bojoval v řadách americké armády. Obdobně byly neúspěšné pokusy osob nezjištěné či německé národnosti prokázat odbojovou činností. Majitel pily z Cukmantlu (Zlatých Hor) Bedřich Slivečka s českou rodinou marně argumentoval tím, že za účast v ilegálním hnutí byl odsouzen nacistickým lidovým soudem a rok vězněn (v jeho případě ale nebylo jasné, zda byl polským či německým občanem), žádost tamního německého obchodníka Bruno Klenera, jehož otec zemřel v prosinci 1941 na následky věznění, se řešila teprve v létě 1947, Aloisi Hermannovi, německému výpravčímu z Polomi, jenž se odvolával na spolupráci s italskými partyzány v letech 1944 – 1945 a byl veden jako antifašista, neudělilo ministerstvo vnitra čs. státní občanství ještě v říjnu 1948 atd. Nutno dodat, že uváděné případy skončily osvobozujícími rozsudky a i v případě dalších žadatelů postupoval soud většinou shovívavě.

Říšskoněmeckou státní příslušnost mělo 1 661 obžalovaných (73,5 %), další velká skupina 472 osob (20,9 %) neměla státní příslušnost vyřešenou a pouze 102 obžalovaných (4,5 %) zůstalo československé občanství.⁵³ Do skupiny osob s nevyřešenou státní příslušností patřily dvě třetiny obžalovaných (203 osob) s českou národností, zbylých 94 osob spolu s šesti Slováky, jedním Polákem a Rusínem mělo československé státní občanství. Drtivá většina Němců (1 657 osob) zůstalo řííšskoněmeckými státními příslušníky. Zvláštní postavení zaujímala skupina 16 rakouských občanů (12 mužů, 4 ženy), kteří po prokázání občanství neměli být zařazeni do odsunu, nýbrž určeni k repatriaci, a požívali i dalších výhod včetně diplomatické pomoci. Té se dostalo i jedinému občanovi německé národnosti, bývalému

⁵² Tamtéž, s. 252.

⁵³ Tamtéž, s. 253, 276. – MLS Opava, poř. č. 1840, sign. Ls 1626/46; poř. č. 781, sign. Ls 531/46; poř. č. 2098, sign. Ls 62/47; poř. č. 2152, sign. Ls 106/47. Ze spisu ale často není patrné, zda se požaduje vydání osvědčení o čs. státním občanství, o národní spolehlivosti, o zachování nebo vrácení čs. státního občanství.

lichtensteinskému knížecímu lesníkovi Fredericku Trayhornovi z Louček na Krnovsku. Původně byl ve vazbě v Olomouci, ale na přání obhájce stanul před opavským soudem, který jej v březnu 1946 za členství v sabotážní organizaci MO (Militär-Organisation) a v SA odsoudil k 8 rokům odnětí svobody a ztrátě majetku, ale již v květnu 1947 byl propuštěn a repatriován britskou ambasádou. Za říšskoněmecké státní příslušníky byli dále považováni jeden držitel volkslisty, dva Němci bez státní příslušnosti a po jednom obžalovaném židovské a italské národnosti, odsunuti rovněž do Německa.⁵⁴

Sociálně-profesní strukturu obžalovaných Němců určovalo převážné zastoupení mužů. Po nezbytné korekci dobového přístupu žalobce i soudu, přihlížejících v prvé řadě k dělnickým profesím vykonávaným německým obyvatelstvem po osvobození, bylo mezi obžalovanými 482 dělníků (28,7 %), 314 živnostníků a obchodníků (18,7 %), 258 zemědělců (15,4 %), 252 úředníků (15,0 %) a 157 (9,4 %) příslušníků inteligence. Připočteme-li 39 penzistů (2,3 %) a 22 podnikatelů (1,3 %) je zřejmé, že nejvíce byli postiženi příslušníci středních a vyšších vrstev, kteří tvořili i bez rolníků téměř polovinu obviněných (784 osob, tj. 46,7 %); to byl znatelně vyšší podíl než u celého souboru obžalovaných (878 osob, tj. 38,9 %), kde bylo naopak vyšší zastoupení dělníků (797 osob, tj. 35,3 %).⁵⁵

Do května 1947 soud z 2259 případů projednal 2 195 (97,2%), v roce 1948 jen 64 (2,8%) případů. Soudní řízení bylo přerušeno nebo zastaveno u 651 osob (28,8 %), především Němců určených v roce 1946 k odsunu. Z 1 608 souzených bylo 492 osob (30,6 %) osvobozeno, u 105 osob (6,5 %) bylo upuštěno od potrestání, bylo vyneseno 15 rozsudků smrti (0,9 %), 37 trestů doživotního žaláře (2,3 %) a 959 trestů dočasného odnětí svobody (59,6 %). Z 1 677 obžalovaných Němců bylo u 593 (35,4 %) řízení zastaveno či přerušeno a z 1 084 souzených bylo 212 (19,6 %) osvobozeno, u 62 (5,7 %) bylo upuštěno od trestu, bylo vyneseno 12 (1,1%) rozsudků smrti, 34 (3,1 %) trestů doživotního žaláře a 764 (70,5 %) trestů odnětí svobody. Tyto relace naznačují výrazně tvrdší postih souzených Němců, u nichž byl i nižší podíl neudělených trestů (55,5 % všech obžalovaných a pouze 51,7 % stíhaných Němců).⁵⁶

Hlavní vlna zatýkání v obvodu MLS Opava proběhla od června 1945 do února 1946, většina návrhů obžaloby byla podána od října 1945 do května 1946 a těžiště činnosti

⁵⁴ Janák, D.: Činnost Mimořádného lidového soudu Opava..., c. d., s. 253. – MLS Opava, poř. č. 220, sign. Ls 225/46.-

⁵⁵ Janák, D.: Činnost Mimořádného lidového soudu Opava..., c. d., s. 253-254.

⁵⁶ Tamtéž, s. 264, 281.

soudu spadá do období od června do listopadu 1946, kdy byla ukončena převážná část trestních řízení. Do konce listopadu 1945 byly zatčeno 1 144 Němců (68,2 %) a do konce února 1946 dalších 321; celkem tedy šlo o 1 465 Němců (87,4 %) předaných do vazby okresního soudu nebo internovaných v různých typech táborů. Vzhledem k přeplnění věznic mezi nimi neexistoval faktický rozdílů, ovšem započtení internace v tábore jako vazby do rozsudku záviselo na rozhodnutí soudu. Pozdější šance dosáhnout změny byly mizivé, v desítkách zamítavých výroků se zdůrazňuje, že šlo o běžné bezpečnostní či policejní opatření vůči Němcům a opravný prostředek proti výroku soudu je vyloučen, takže odsouzeným zbývala jen většinou neúspěšná žádost cestou milosti podle § 411 trestního řádu.

Internovaní byli považováni především za levné pracovní síly a pokud zůstali v místních táborech, byli využíváni pro různé veřejné, ale často k soukromým účelům. Internace bez soudní vazby byla často počátkem bloudění po různých táborech. Zatímco muži z Hlučínska končili obvykle v pracovním táboře u jámy Anselm v Petřkovicích, němečtí obyvatelé Krnovska a Jesenicka byli od léta 1945 hromadně dodáváni do táborů u dolů a hutí na Ostravsku, ale i ve Zlíně aj. Řada osob hlavně z Hlučínska a Bílovecka byla také od května 1945 vězněna v táborech NKVD v Ratiboři a Osvětimi, odkud se poslední vraceli až koncem listopadu téhož roku, obvykle do další vazby nebo internace. Ještě hůře dopadl německý zahradník Leopold Larisch ze Slavkova na Opavsku, zajatý jako člen Volksturm milicí v Josefově, který přes tábory v Náchodě, Kladsku a Vratislavi dospěl do tábora v obci Krasnoje Selo v SSSR, odkud se těžce nemocný vrátil v březnu 1946 do zajateckého tábora v Trebišově a po další anabázi v československých táborech skončil 16. 10. 1946 ve vazbě okresního soudu v Opavě. Počátkem prosince byl odsouzen na 10 let za udavačství s následky, přičemž téměř jeden a půl roku strávených v táborech nebylo zahrnuto do výkonu trestu, který ukončila až amnestie a odsun v srpnu 1955 do Německa.⁵⁷

Od listopadu 1945 do března 1946 bylo zahájeno trestní řízení s 967 Němci, v následujícím období do srpna 1946 přibylo 401 dalších; dohromady se tedy jednalo o 1 368 (81,6 %) obžalovaných německé národnosti. Po podání návrhu veřejného žalobce na zahájení řízení přejímal vedení kauzy až do přelíčení Mimořádný lidový soud v Opavě, který ale obžalované vzal do vazby ve věznici opavského krajského soudu až krátce před přelíčením; do té doby zůstávali ve vazbě příslušného okresního soudu. Není divu, že

⁵⁷ Tamtéž, s. 254-256. – MLS Opava, poř. č. 1992, sign. Ls 1771/46.

obžalovaní byli často bez vědomí žalobce i soudu propouštěni na svobodu, zvláště na Hlučínsku, odsunuti do Německa nebo zmizeli neznámo kam. Např. z pracovního tábora v Krnově byl na příkaz tamní pobočky oblastní úřadovny Státní bezpečnosti (StB) v Opavě propuštěn a 25. 5. 1946 odsunut do Bavorska rolník Leopold Raschke z Arnaltovic, o jehož dodání žádal opavský soud o dva dny později. Celkově bylo 487 Němců propuštěno ještě před ukončením řízení různými způsoby zastavení či přerušení, jichž se využívalo hlavně při odsunu Němců, ale i při útěcích či úmrtí. Je příznačné, že jen v září a říjnu 1946 bylo tímto způsobem ukončeno 401 případů týkajících se ve značné míře už dříve odsunutých osob; ve 13 případech se přitom odsun uskutečnil dokonce ještě před zahájením trestního řízení.⁵⁸

Stávalo se také, že zatčená osoba zemřela před zahájením nebo v průběhu trestního řízení. V letech 1945 – 1946 tak zemřelo 17 stíhaných Němců, z toho dva před zahájením řízení. Už 28. 8. 1945 zemřel na tyfus v krnovské nemocnici stolařský mistr Antonín Müller z Krnova, posledním z těchto případů pak bylo úmrtí obuvníka Viktora Woitka z Deštné, jenž sice zemřel doma 22. 7. 1946, ale podle oficiálních dokladů byl z vazby propuštěn teprve následující den.⁵⁹

Před zahájením řízení došlo pouze k jednomu útěku ze zajateckého tábora v Hranicích, v jeho průběhu uprchlo více obžalovaných z venkovních prací. Z dosavadních poznatků lze usoudit, že utíkali především lidé, jimž hrozilo rozdělení rodin při odsunu či vysoké tresty, a že se při stupňování odsunu od léta do podzimu 1946 počet uprchlíků zvýšil; i tak se ale jednalo pouze o jednotlivé případy.⁶⁰

Jen v minimální míře se Němců týkala obnovená řízení v roce 1948, při nichž byly většinou vyneseny zcela formální tresty, které si odsouzení buď již odbyli nebo vůbec nenastoupili, jak tomu bylo např. u K. Schöppela, osvobozeného v roce 1946 a čekajícího na odsun ve sběrném středisku v Prosečnici u Lešan, který měl 67 let, nemohl chodit a přesto byl v nepřítomnosti odsouzen k 20 letům žaláře.⁶¹

Činnost MLS vyvrcholila od června do listopadu 1946, kdy bylo souzeno 1 252 obžalovaných (55,4 %) a řízení ukončeno jiným způsobem u 601 osob (26,6 %). Během

⁵⁸ Janák, D.: Činnost Mimořádného lidového soudu Opava..., c. d., s. 257. – MLS Opava, poř. č. 680, sign. Ls 427/46.-

⁵⁹ MLS Opava, poř. č. 134, sign. Ls 139/45; poř. č. 1264, sign. Ls 1040/46. Další úmrtí viz poř. č. 79, sign. Ls 82/45; poř. č. 325, sign. Ls 43/46; poř. č. 380, sign. Ls 105/46; poř. č. 405, sign. Ls 132/46; poř. č. 787, sign. Ls 537/46; poř. č. 904, sign. Ls 660/46; poř. č. 953, sign. Ls 714/46; poř. č. 1195, sign. Ls 971/46.

⁶⁰ Tamtéž, poř. č. 1575, sign. Ls 1363/46; poř. č. 213, sign. Ls 218/45; poř. č. 1691, sign. Ls 1488/46; poř. č. 1770, sign. Ls 1560/46; poř. č. 1878, sign. Ls 1664/46 aj.

⁶¹ Tamtéž, poř. č. 2210, sign. Ls 35/48.

půl roku tak opavský soud vyřídil čtyři pětiny všech případů, úroveň jejich projednávání však byla poplatná tomuto hektickému tempu. Ve stejném období se soud zabýval jen 1 076 (64,2 %) případy obžalovaných Němců; relativně nižší četnost byla dána vyšším podílem již uzavřených kauz, takže k 1. prosinci 1946 bylo ukončeno 1 532 (81,4 %) případů obžalovaných Němců.⁶²

Podobně jako u Mimořádného lidového soudu v Ostravě můžeme podle žalobních důvodů, které se u konkrétních osob často spojovaly, rozlišit několik skupin obžalovaných Němců. První z nich tvořili funkcionáři nacistických stran a masových organizací, zastávající hlavně nižší funkce v NSDAP (např. blockleiter, zellenleiter aj.) a v SdP; v těchto případech jejich činnost za okupace pokračovala v dalších organizacích. Jednalo se o 737 obžalovaných Němců (43,9 %), z toho 721 mužů, mezi nimiž byli výrazněji zastoupeni ještě funkcionáři NSV a DAF, zatímco 74 žen (51 % žen a 4,4 % obžalovaných) bylo funkcionářkami NSF.

Další skupinu tvořili příslušníci organizací, v nichž už členství bylo trestné. Za příslušnost v SA, které bylo často jediným důvodem obžaloby, bylo obžalováno 515 mužů (30,7 % obžalovaných Němců) a postoj soudu k tomuto deliktu se dost výrazně změnil. Jestliže do jara 1946 byly obvyklé pětileté i vyšší tresty, později byly jednak ukládány podstatně nižší tresty, jednak byl soud ochoten uznat vstup pod existenčními tlaky za dostatečný důvod k osvobození. Poměrně vysoký byl počet členů SS (172 mužů a 6 žen), mezi nimiž se vedle příslušníků zbraní SS vyskytovali i dozorcí a dozorkyně z koncentračních táborů a jejich pracovních komand.

Specifikou slezského pohraničí byl značný počet skutečných i údajných příslušníků ozbrojených německých bojůvek SFK, FS a její regionální obdoby MO (Militär-Organisation), která působila kupř. v městě Albrechticích a okolí (celkem 389 mužů, tj. 23,1% obžalovaných Němců). Většina z nich byla v souvislosti s incidenty a přepady českých úřadů, četnictva a finanční stráže a přípravou na ně v září 1938 současně obviněna ze zrady republiky (175 mužů, tj. 10,4 %) a úkladů o republiku (116 mužů, tj. 6,9 %). Jejich účastníkům hrozil trest smrti, který byl skutečně v sedmi případech souvisejících s událostmi v Městě Albrechticích, Vidnavě, Liptáni, Třemešné a Starých Purkarticích uložen. Dále bylo vyneseno 22 trestů doživotního žaláře a 70 trestů nad 10 let, pohybujících se převážně v rozmezí 20 – 25 let. Je však třeba připomenout, že stejné trestné činy na bývalém sudetském území byly posuzovány daleko přísněji než na

⁶² Janák, D.: Činnost Mimořádného lidového soudu Opava..., c. d., s. 258-259.

Hlučínsku a že od jara 1946 soud podle pokynů ministerstva vnitra běžně měnil obvinění členů SFK z úkladu o republiku na členství v militantní organizaci s podstatně nižší trestní sazbou.

Podpora a propagace nacismu, z níž bylo obviněno 303 osob německé národnosti (18,1 %) převážně ze sudetských území, byla jakýmsi střešním důvodem pro nejrůznější činnost a přečiny. Patřilo sem např. členství v různých německých spolcích, veřejné přednášky i poradatelská činnost, služba v německých úřadech atd. Poslední velkou skupinou deliktů bylo udavačství, z něhož bylo obviněno 168 Němců (10 %), z toho ve 154 případech s následky pro postiženého, což představovalo více než polovinu (56,6 %) těchto obvinění u opavského soudu.⁶³

Uvedené příklady již naznačily tvrdý postih souzených Němců, kteří byli od počátku odsuzováni k pětiletým a vyšším trestům, zatímco většině obyvatel Hlučínska, Čechů či osob s problematou národností soud uděloval spíše tresty pod spodní hranici 5 let stanovenou retribučním dekretem. Postoj soudu se sice postupně zmírňoval a vynesené tresty od jara 1946 snižovaly a přibližovaly k sobě, přesto byly téměř tři čtvrtiny Němců potrestány odnětím svobody, z toho 525 (51 %) na 5 a více let, což byl přibližně trojnásobně vyšší podíl než u osob s nezjištěnou národností a pětinašobně vyšší než u Čechů. Nejčastější výroky zněly na 5 let (22,9 %), na 10 let (6,6 %) a na 20 let (5,5 %); také udělení 34 z 37 výroků doživotního žaláře a 12 z 15 rozsudků smrti Němcům je dostatečně výmluvné. Současné svědčí o tom, že u prokázaných úkladů o republiku, aktivního členství v SS, nejtěžších zločinů proti osobám a udavačství, které představovaly jádro žalobních důvodů u těchto trestů, zůstával soud nekompromisní. V případě zámečníka z Vidnavy odsouzeného k smrti hlavně proto, že spolu s dalšími dvěma muži zadržel tři komunisty a předal je členům SFK, kteří poté jednoho ze zadržených zastřelili, však rozsudek připomínal spíše politicky motivovanou pomstu. Je třeba připomenout, že 14 z vyslovených rozsudků smrti bylo vykonáno týž den, jeden odsouzený příslušník gestapa požádal o milost, ale poté spáchal v opavské věznici sebevraždu.⁶⁴

Naproti tomu osvobozeno bylo jen 212 Němců (20,6 % souzených) a u dalších 62 (6,7 %) bylo upuštěno od potrestání. Tyto ve srovnání s dalšími národnostními skupinami nepříznivé relace však vyvažuje vysoký počet 535 osob odsunutých bez přelíčení. Do Německa bylo odsunuto nebo předáno k odsunu podle soudních spisů dále 146 osob propuštěných předčasně z výkonu trestu především za účelem spojování rodin,

⁶³ Tamtéž, s. 259-264.

⁶⁴ Tamtéž. – MLS Opava, poř. č. 1724, sign. Ls 1521/46; poř. č. 2145, sign. Ls 98/47.

244 osob propuštěných po amnestii či odpykání části trestu (kupř. otázka posledních vězňených Němců bylo ve druhé polovině roku 1955 vyřešena upuštěním od stíhání a vysídlením do SRN) a 48 po odpykání celého trestu; celkem tedy 973 osob. Nesmíme však zapomenout, že s největší pravděpodobností byla odsunuta i většina z 226 Němců předaných bezpečnosti (42 v průběhu řízení, 94 po vynesení osvobozujícího rozsudku, z toho 87 do konce roku 1946, a dalších 90 po odpykání celého trestu) i z dalších 50 Němců osvobozených do konce roku 1946. Prokazatelně tedy bylo odsunuto 58 % obžalovaných Němců, tj. 43 % všech obžalovaných, pravděpodobně se ale jednalo o více než 1200 osob, tj. tři čtvrtiny Němců a více než polovinu všech obžalovaných.⁶⁵

Rozbor osudů odsouzených dále ukázal, že v plné výši si uložený trest odnětí svobody odpykalo 298 osob z 996 odsouzených (29,9 %), z toho 200 ze 798 odsouzených Němců (25 %), kteří představovali 11,9 % všech stíhaných Němců a měli převážně vyšší tresty. Mezi Čechy tvořili delikventi s plně odpykaným trestem 13,8 % a mezi osobami s nezjištěnou národností dokonce 21 % obžalovaných. Z tohoto pohledu tedy odsun přinášel určité zvýhodnění Němců vůči ostatním a snad právě proto uteklo z výkonu trestu jen 23 odsouzených (2,3 %), z toho 22 Němců (2,8 %) s pětiletými a vyššími tresty. První útěk se uskutečnil již 9.11.1945, kdy tesařský mistr Alois Heidler z Brumovic, který sloužil za okupace jako německý četník a byl za členství v SA odsouzen k 20 létům odnětí svobody, uprchnul z práce v soukromém bytě v Opavě. K poslednímu došlo 23.10.1949, kdy z dolu Fierlinger ve Vinařicích uprchnul bývalý kolář Alfred Rotter z Dívčího Hradu, odpykávající si šestiletý trest za podporu a propagaci nacismu, který předtím marně opakovaně žádal o milost. Vůbec lze říci, že většině útěků předcházely neúspěšné žádosti o milost nebo odsun, zdůvodňované především rodinnou situací. Vzhledem k drsným podmínkám ve věznicích a pracovních oddílech i vyššímu věku mnoha odsouzených byl překvapivě nízký i podíl osob, které zemřely ve výkonu trestu (4,5 % odsouzených); u Němců byl však o poznání vyšší (42 osob, tj. 5,3 % odsouzených).⁶⁶

⁶⁵ Janák, D.: Činnost Mimořádného lidového soudu Opava..., c. d., s. 267; výpočty podle MLS Opava.

⁶⁶ Tamtéž, s. 267.

Mimořádný lidový soud v Novém Jičíně

Soud zahájil první fázi činnosti v říjnu 1945, poslední žalobní návrhy byly podány 29.4.1947 a rozsudky vyneseny 3.5.1947. Druhá etapa začala v dubnu 1948 a ukončila ji poslední schůze senátu dne 31.12.1948. Oblast působnosti soudu zahrnovala území tehdejších politických okresů Nový Jičín, Hranice na Moravě, Valašské Meziříčí a Vsetín s přesahy na území okresů Místek a Holešov.⁶⁷

Agenda novojičínského soudu je podstatně menší než u soudů v Moravské Ostravě nebo v Opavě a tvoří ji 1228 případů trestního stíhání 1169 fyzických osob (55 osob je ve spisech uvedeno dvakrát a dvě osoby figurují dokonce ve třech různých spisech). Vedle ojedinělých případů, kdy byla jedna osoba odsouzena vícekrát za různé přečiny, docházelo také poměrně často k obnově či pokračování řízení a jen v roce 1948 bylo z popudu veřejných žalobců znovu zahájeno trestní řízení proti 22 již dříve odsouzeným osobám.⁶⁸

Z 1228 obžalovaných osob bylo 990 (86,4%) mužů a 238 (13,6%) žen, mezi 757 obžalovanými Němci bylo o něco větší zastoupení žen (614 mužů, tj. 81,1 %, a 143 žen, tj. 18,9 %). Při zahájení činnosti soudu v roce 1945 bylo nejstaršímu z obžalovaných 77 let, nejmladšímu 18 let. Podstatná část stíhaných osob se narodila v obvodu působnosti soudu, bydlela tam v době spáchání činu, z něhož byli obviněni, a převážně i po skončení války. (573 obžalovaných, tj. 46,7%, uvedlo bydliště v okrese Nový Jičín a 396, tj. 32,3%, odtud pocházelo). Bydliště se měnilo hlavně u zaměstnanců velkých podniků, zejména vsetínské Zbrojovky, kteří se do Vsetína a okolí stěhovali až v době války, kdy podnik hromadně přijímal nové zaměstnance, a po jejím skončení se většinou vrátili do míst svého původního bydliště.⁶⁹

Vzhledem k tomu, že oblast působnosti soudu ležela mimo pohraniční a politicky exponované regiony (Hlučínsko, Těšínsko), nevznikaly v otázce národnosti obžalovaných téměř žádné spory. Většina se hlásila buď k české (celkem 451 osob, tj. 36,8%) či německé (celkem 757 osob, tj. 62%) národnosti. Jako Němci byli souzeni i obvinění

⁶⁷ Mašata, J.: *Osudy vězňů...*, c. d., s. 196.

⁶⁸ Mašata, Jiří: *Činnost Mimořádného lidového soudu v Novém Jičíně v letech 1945-1948*. Rukopis, Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě 2000, s. 3. Dalším zdrojem souhrnných číselných údajů a biografických dat je počítačová databáze *Mimořádný lidový soud v Novém Jičíně* (MLS Nový Jičín), na níž odkazujeme stejně jako u databáze MLS Opava (viz poznámka 48). Tříkrát byly projednávány případy Antonína Machaly (poř. č. 621, sign. Ls 580/46; poř. č. 1222, sign. 29/45; poř. č. 1223, sign. 318/46) a Josefa Richtera (poř. č. 1075, sign. Ls 16/48; poř. č. 1076, sign. Ls 121/46; poř. č. 1077, sign. Ls 444/46).

⁶⁹ Mašata, J.: *Činnost Mimořádného lidového soudu v Novém Jičíně...*, c. d., s. 3.

původně české národnosti, kteří v době okupace přijali z různých důvodů národnost německou a neprokázali, že k tomu donuceni nátlakem okolní či okolnostmi, zejména snahou udržet si zaměstnání nebo vyhnout se perzekuci, a že svým chováním dokazovali české národní smýšlení. Přitom se přihlíželo k tomu, zda obžalovaní byli členy německých organizací, projevovali veřejně sympatie k nacismu či Německu (např. nošením uniformy nebo odznaků nacistických či kolaborantských organizací, popřípadě „hajlováním“) nebo udržovali s Němci přátelské a obchodní kontakty – ve spisech se často objevují udání, že obžalovaný poskytoval německým úřadům své auto, prodával mléko Němcům místo českým dětem apod. Osm obviněných mělo slovenskou národnost, po jednom ruskou, rusínskou a ukrajinskou a v devíti případech nebylo možno vzhledem k chybějícím či protichůdným údajům národnost určit.⁷⁰

Státní příslušnost se ve spisech uváděla pouze u obviněných Němců, kteří zastávali významná místa ve správních či bezpečnostních orgánech (např. vládní komisař města Hranic na Moravě Karel Kettner, úředník vsetínského gestapa Karel Schiefermüller nebo ředitel závodu Tatra a za války starosta Kopřivnice Hans Ledwinka), a u československých občanů, kteří za okupace přijali německé občanství. V obou případech šlo tedy zjevně o přítěžující okolnost, ale podrobnější analýza této problematiky dosud chybí. Podle dodatečného určení státní příslušnosti provedeného J. Mašatou mělo 450 obžalovaných československou státní příslušnost (36,6%), 752 říšskoněmeckou (61,3%) a ve 12 případech nebylo možno státní příslušnost přesně určit. Dále před soudem stanulo 11 Rakušanů, jeden Polák, jeden Švýcar a jeden z obviněných byl osobou bez státní příslušnosti.⁷¹

V první etapě činnosti novojičínského soudu se projednávalo 1133 případů (92,3 %), ve druhé 95 případů (7,7 %). Soudní řízení skončilo bez hlavního přelíčení a vynesení rozsudku, tj. zastavením, přerušením či bez udání důvodu, u 140 osob (11,4 % obžalovaných), z 1 088 souzených osob bylo 395 (36,3 %) osvobozeno, 32 (2,9 %) shledáno vinnými, ale soud upustil od potrestání, 637 obžalovaných (58,5 %) odsouzeno k trestům odnětí svobody, z toho 13 k podmíněným trestům, 16 (1,5 %) k doživotnímu žaláři a 8 (0,7 %) k trestu smrti.

Ze 757 obviněných Němců bylo u 124 (16,4 %) řízení zastaveno či přerušeno, především z důvodu odsunu, 141 (18,6 %) bylo osvobozeno a u 20 (2,6 %) bylo

⁷⁰ Tamtéž, s. 4.

⁷¹ Tamtéž, s. 5.

upuštěno od potrestání. Bylo vyneseno 458 (60,5 %) trestů dočasného odnětí svobody, z toho 10 podmíněně, 10 doživotního žaláře (1,3 %) a 4 tresty smrti (0,5 %).

Rozbor ukázal, že hlavní vlna zatýkání proběhla od května do září 1945, kdy bylo zatčeno 594 (48,4 %) obžalovaných, u dalších 196 (16 %) přitom není zatčení doloženo. Ještě výraznější je tento trend u Němců, jichž bylo v této době zatčeno 412 (54,4 %); datum zatčení není uvedeno u dalších 96 (12,7 %). Relativně značný počet Němců, kteří unikli zatčení a vazbě, vysvětluje J. Mašata existencí privilegované skupiny specialistů (kupř. lékařů, zaměstnanců elektráren či pracovníků novojičínské továrny na klobouky), často vyšetřovaných po formálním zadržení na svobodě nebo aspoň požívajících zvláštní svobody pohybu, kteří toho někdy využívali a nechávali se zařadit do odsunu, aby unikli postihu za mnohdy závažné trestné činy. V této souvislosti uvádí případ Rudolfa Fuhrmanna, zaměstnaného v novojičínské elektrárně, který byl vyšetřován na svobodě pro útok na československé vojáky v roce 1938, v dubnu 1946 odsunut a teprve v únoru 1947 odsouzen v nepřítomnosti k trestu pěti let odnětí svobody, který pochopitelně nenastoupil.⁷²

Nejasnosti a problémy, vyplývající z často rozdílných údajů o době zatčení, internace a uvalení vazby okresního soudu, byly analogické jako u mimořádných lidových soudů v Ostravě a Opavě, v případě doplnění dokladů o době trvání internace jí však novojičínský soud údajně téměř vždy započítal do vazby. Za její součást naopak nepočítal internaci a vyšetřování 25 mužů německé národnosti orgány NKVD v sovětských táborech. Převážně šlo o muže zadržené na našem území v květnu a červnu 1945 a odvezené do táborů v Ratiboři a Osvětimi, kteří se vraceli na přelomu srpna a září 1945; dva z nich však byli dále odvezeni do Sovětského svazu, odkud se vrátili teprve v únoru a říjnu 1946. Sovětskými tábory prošli i němečtí váleční zajatci, z nichž dva se vrátili ze Sovětského svazu až koncem roku 1946. Internované i vazebně stíhané osoby byly využívány k veřejným i soukromým pracím v místě věznění; ve spisech je doloženo také krátkodobé pracovní nasazení několika desítek mužů na šachtách OKR ve druhé polovině roku 1945 a počátkem roku 1946.⁷³

Téměř třetina případů (384, tj. 31,3 %) byla zahájena v prvních třech měsících roku 1946 a další čtvrtina (298, tj. 24,3 %) v září až listopadu téhož roku, ale překvapivě

⁷² MLS Nový Jičín, poř. č. 914, sign. Ls 412/47. – Mašata, Jiří: Výkon trestu retribučních vězňů odsouzených Mimořádným lidovým soudem v Novém Jičíně. In: Vězeňské systémy v Československu a ve střední Evropě 1945 – 1955. Sborník z mezinárodní konference konané ve dnech 28.-29. 11. 2001 v Praze v rámci grantového projektu GA ČR č. 409/99/0374. Opava 2001, s. 95-105.

⁷³ Tamtéž, s. 96-97.

vysoký počet trestních případů (95, tj. 7,7 %) až v roce 1948. Jestliže v prvním období šlo v drtivé míře o Němce (352 osob, tj. 28,7 % všech obžalovaných a 46,4 % Němců), v dalším už tvořili jen přibližně dvě pětiny ze zahájených případů (125, tj. 10,2 % obžalovaných a 16,5 % Němců) a v roce 1948 ani ne třetinu (27 osob, tj. 2,2 % obžalovaných a 3,6 % Němců).

Hlavní přelíčení probíhala, dá-li se to tak říci, ještě nepravidelněji. První vrchol představuje období od února do dubna 1946, kdy bylo vyneseno 256 rozsudků (20,8 % obžalovaných), podruhé jejich počet vzrostl od listopadu téhož roku do ledna 1947 (245 rozsudků, tj. 20 % obžalovaných) a po třetí vyvrcholil v dubnu 1947, kdy byl vynesen největší počet rozsudků za měsíc (144, tj. 11,7 % obžalovaných). Jistou podobnost shledáváme i ve skupině německých obžalovaných, jichž bylo v prvním období odsouzeno 231 (30,5 %), ve druhém období, které se ovšem liší délkou i poměrně malými počty osob souzených v jednotlivých měsících (od září 1946 do února 1947 bylo souzeno v průměru jen 32 osob za měsíc, nejvíce v listopadu 1946 – 47 osob, nejméně v následujícím měsíci – 23 osob), to bylo 193 (25,5 %) a v dubnu 1947 stanulo před soudem 79 (10,4 %) Němců.⁷⁴

Nejčastějším žalobním důvodem u osob německé národnosti bylo členství v SA, z něhož jich bylo obviněno 290 (38,3 %), poměrně četné bylo i členství v NSKK (101 osob, tj. 13,3 %), zatímco 43 obviněných členů SS (5,7 %) je překvapivě málo. Mezi funkcionáři nacistických stran a organizací bylo obžalováno 173 činovníků SdP a NSDAP (22,8 %), další početnou skupinu představovalo 69 funkcionářek NSF (9,1 %) a 38 funkcionářů NSV (5 %).

Vůbec nejfrekventovanějším deliktem u novojičínského soudu bylo udavačství – celkem 500 obžalovaných (40,7 %), z toho 470 (38,3 %) s následky; ovšem jen necelá třetina případů (151, z toho 148 s následky) se týkala Němců, jichž tedy bylo z udavačství obžalováno jen 19,9 %. Podobně překvapuje i nízký počet Němců obviněných z podpory a propagace nacismu (60 osob, tj. 7,9 %).⁷⁵ Zajímavá je i četnost vynesených trestů odnětí svobody, která byla nejvyšší u funkcionářů nacistických stran (138 ze 175 případů, tj. 78,8 %), dále u členství v SS (76,7 %), zrady ohrožené republiky (65,3 %) a členství v SA (63,6 %), zatímco u dalších důvodů se pohybovala jen kolem poloviny případů.⁷⁶

⁷⁴ Uváděná absolutní i relativní čísla k činnosti soudu vypočtena dle MLS Nový Jičín.

⁷⁵ Mašata, J.: Výkon trestu..., c. d., s. 96-97.

⁷⁶ Tamtéž, s. 98.

Ze 633 souzených osob německé národnosti bylo 141 (22,2 %) osvobozeno a u 20 (3,2 %) soud upustil od potrestání. Nejčastějším trestem bylo odnětí svobody na 5 let (108 případů, tj. 7,1 %) a 6 let (37 případů, tj. 5,8 %), prakticky na stejné úrovni (25 – 28 případů, tj. 4 – 4,4 %) se pohyboval počet trestů odnětí svobody na půl roku, dva roky, sedm a deset let. Porovnáme-li tyto údaje s celým souborem 1 088 souzených osob, z nichž bylo 395 (36,3 %) osvobozeno, u 32 (2,9%) upuštěno od potrestání, 138 (12,7%) odsouzeno na 5 let, 65 (6%) na 1 rok a opět se vyskytovalo několik téměř stejně velkých skupin odsouzených na půl roku, dva roky, osm a deset let (od 38 do 44 osob, tj. od 3,5 do 4%), konstatujeme nepříliš velké rozdíly mezi oběma národnostmi. Potvrzuje to jak rozdělení 16 doživotních trestů (šest Čechů, deset Němců) a osmi trestů smrti (čtyři Češi, čtyři Němci), tak frekvence vyšších trestů odnětí svobody nad 5 let. Tvrdší postih Němců je sice evidentní u sedmi- a osmiletých trestů (v prvním případě bylo z 30 odsouzených 28 Němců, ve druhém z 19 odsouzených 15 Němců), ale z 21 trestů na 20 let bylo Němcům uděleno jen devět a na 25 let byl za udavačství s následky odsouzen pouze český dělník Antonín Jež z Vratimova. Celkově mírnější přístup soudu ve srovnání s mimořádnými lidovými soudy v Opavě i Ostravě pak dokládá i 13 udělených podmíněných trestů.⁷⁷

Nejtěžší tresty byly vyneseny za udavačství s následky, popř. u představitelů německé okupační správy, příslušníků gestapa či policie za zavinění ztráty svobody ve spojení s dalšími těžkými zločiny proti osobám (těžké ublížení na zdraví, vražda, násilí na zajatcích aj.). Tyto žalobní důvody se objevují u drtivé většiny doživotních trestů a hrály rozhodující úlohu ve všech osmi případech trestu smrti. Tři ze čtyř popravených Němců byli místní udavači, čtvrtým byl úředník gestapa Karel Schiefermüller, který působil v Ostravě, Brně a zejména ve Vsetíně, kde se mj. podílel na likvidaci odbojové skupiny Josefa Sousedíka, kterého zavraždil.⁷⁸

Soudní spisy zachycují odsun 102 Němců bez přelíčení, 160 předčasně propuštěných z výkonu trestu a 33 odsunutých po odpykání trestu; celkem tedy šlo o 295 osob, tj. 39 % z obžalovaných Němců a 24 % ze všech obžalovaných. Je ale pravděpodobné, že odsunuta byla i většina ze 137 Němců, kteří byli osvobozeni, i z dalších 64, kteří si trest odpykali vazbou, a také ze 125 Němců propuštěných předčasně i

⁷⁷ Mašata, J.: Osudy vězňů..., c. d., s. 196. – MLS Nový Jičín, poř. č. 625, sign. Ls 583/46.

⁷⁸ MLS Nový Jičín, poř. č. 889, sign. Ls 52/47. Z osmi trestů smrti bylo udavačství s následky hlavním důvodem provinění v šesti případech. Je zajímavé, že mezi čtyřmi popravenými Němci byl pouze jeden dělník, zatímco mezi stejným počtem Čechů byli dělníci tři a jeden důchodce.

po ukončení trestu (9 omilostněných, 7 propuštěných po amnestii, 54 podmíněně a 55 po odpykání trestu). Vezmeme-li v úvahu těchto 325 osob, pak mohlo být do odsunu zařazeno až kolem 600 osob, tj. více než tři čtvrtiny obžalovaných Němců a téměř polovina všech stíhaných osob.⁷⁹

Z 640 trestů odnětí svobody si celý výměr odpykalo 233 odsouzených (36,4 %), z toho 79 vazbou a 154 po vynesení rozsudku. Mezi nimi bylo 152 ze 468 odsouzených Němců (32,5 %), zatímco u odsouzených Čechů dosahoval tento podíl 45 %. Zjištěný rozdíl se však prakticky vyrovná, pokud započítáme i 67 odsouzených, z toho 52 Němců, u nichž sice nebyl ve spisech způsob ukončení trestu uveden, ale protože šlo většinou o krátké tresty jen minimálně přesahující délku vazby, patrně byly rovněž celé odpykány.⁸⁰

Právě převaha krátkých trestů měla patrně za následek, že z výkonu trestu utekli jen čtyři vězni, z toho 3 Němci, což v obou případech představovalo 0,6 % odsouzených. Rovněž počet úmrtí v době trestu byl ve vztahu k počtu odsouzených relativně nízký – celkem 22 vězňů (3,4 %), z toho 17 Němců (3,6 %).⁸¹

Závěr

Materiály tří mimořádných lidových soudů v Moravské Ostravě, Opavě a Novém Jičíně skrývají tisíce dramatických i tragických lidských osudů a přibližují poměry v letech 1938 – 1945 na územích s různým typem okupační správy. Jednalo se o oblasti, které byly součástí tzv. Protektorátu Čechy a Morava (Ostravsko, část Novojičínska, Místecko), nebo připojené k Německé říši jako součást Sudetské župy (pohraniční okresy českého Slezska, tedy Opavsko, Bruntálsko a část Novojičínska), přiřčené přímo k „Altreichu“ (Hlučínsko), či nejprve k Polsku a posléze k Německé říši (tzv. Zaolzí, tedy české Těšínsko s výjimkou pásu kolem řeky Ostravice v okrese Frýdek, který zůstal v protektorátu). Můžeme se tedy pokusit alespoň orientačně srovnat složení obviněných, přístup soudů k obžalovaným z odlišných oblastí a hlásících se k různým národnostem, posuzování trestných činů zejména u osob německé národnosti nebo vliv odsunu na průběh retribučního řízení u jednotlivých soudů.

⁷⁹ Vycházíme z údajů uvedených v příspěvku Mašata, J.: Výkon trestu..., c. d., s. 103-104 a z databáze Vězni odsouzení Mimořádným lidovým soudem v Novém Jičíně, které jsou o něco vyšší než údaje v dřívějších pracích autora i databázi MLS Nový Jičín.

⁸⁰ Tamtéž, s. 101-104.

⁸¹ Tamtéž.

Možnosti komparace jsou ale limitovány rozdílnou úrovní zpracování jednotlivých činností soudů i osudů stíhaných osob i použitou metodikou. Problematika Mimořádného lidového soudu v Ostravě byla zpracována v obsáhlé monografii přinášející obecnější závěry, o činnosti soudu v Opavě existuje obsáhlejší analytická studie, zatímco k soudu v Novém Jičíně byly zatím publikovány kratší příspěvky zaměřené především na osudy odsouzených osob; v posledních dvou případech bylo proto využito především kvantitativních údajů získaných analýzou existujících databází.

Počet obžalovaných byl u soudu v Ostravě a Opavě řádově stejný, zato v Novém Jičíně skoro o polovinu menší než v Opavě, což bylo zřejmě dáno jak lidnatostí, tak demografickou i národnostní strukturou obyvatelstva v obvodech soudů. Více než čtyři pětiny obžalovaných tvořili muži a mezi jednotlivými soudy neshledáváme větší rozdíly, zato národnostní struktura obviněných se výrazně lišila. U opavského soudu tvořili tři čtvrtiny obžalovaných Němci (74,2 %) , v Novém Jičíně to byly necelé dvě třetiny (62 %) a v Ostravě již jen něco přes polovinu (52,6 %). Podíl Čechů vykazuje opačné pořadí (Ostrava 43 %, Nový Jičín 36,8 %, Opava 13,2 %). Před opavským soudem stanula i relativně početná skupina národnostně nevyhraněných osob (11,6 %), převážně z Hlučínska, z nichž většina se ale subjektivně hlásila k české národnosti. Podobná situace byla u obžalovaných polské národnosti z Těšínska v Ostravě, přičemž společný motiv představovala nepochybně snaha zlepšit své postavení před soudem.

Potvrzuje to i vysoký počet nositelů tzv. volkslisty, kterou přijala téměř třetina obžalovaných (31,9 %) u ostravského soudu, převážně z osob deklarujících českou národnost. Naproti tomu devět desetin Němců obžalovaných v Ostravě a téměř všichni u dalších dvou soudů měli říšskoněmecké občanství. Specifikou opavského soudu byla pětina obžalovaných (20,9 %) s nevyřešeným státním občanstvím, když československé občanství zůstalo jen 102 osobám (4,5 %) Orientační rozbor sociálně-profesní struktury obžalovaných u tohoto soudu také ukázal, že mezi obžalovanými Němci byli více zastoupeni příslušníci středních a vyšších vrstev, jichž byla i bez rolníků téměř polovina (46,7 %), zatímco co v celém souboru obžalovaných tvořili necelé dvě pětiny (38,9 %).

Analýza činnosti soudů v Opavě a Novém Jičíně prokázala její rozdílnou dynamikou, která rovněž souvisí s národnostním složením obžalovaných. Zatímco v Opavě proběhly hlavní fáze zatýkání, zahájení trestního řízení i činnosti soudu ve třech zhruba půlročních vlnách s určitým časovým posunem od června 1945 do listopadu 1946, korespondujících s přípravou a realizací odsunu Němců, v Novém Jičíně byly tyto etapy

kratší a činnost soudu kulminovala ve třech obdobích od února 1946 do dubna 1947. Drtivá většina případů skončila do května 1947, ve druhé etapě se projednával jen minimální počet (Ostrava 8,6 %, Nový Jičín 7,7 % a Opava dokonce jen 2,8 %) a ani rozsudky neznamenal jednoznačně citelnější postih obžalovaných. Z tohoto pohledu se jednoznačně jednalo o neúspěch komunistů, ale obnovení retribuční sledovalo i politické cíle směřující k upevnění komunistické diktatury a likvidaci nezávislých soudů: opětovné zavedení soudů z lidu, podřízení soudů stranickým sekretariátům i postih politický a „třídních“ nepřátel.

Na jaře a v létě 1945 byly v oblasti působnosti všech tří soudů odvečeny desítky obyvatel na několik měsíců do sovětských táborů v Osvětimi a Ratiboři, jednotlivci pak i do táborů v Sovětském svazu, odkud se někteří vraceli – stejně jako váleční zajatci – až koncem roku 1946. Internace v sovětských táborech se nezapočítávala jako vazba do výkonu trestu, o započtení internace či zajišťovací vazby v československých táborech rozhodoval v podstatě libovolně soud.

Poměrně značný počet obžalovaných ale před senáty mimořádných lidových soudů vůbec nestanul. V Opavě bylo soudní řízení různými způsoby přerušeno či zastaveno u 28,8 % obžalovaných, především Němců určených k odsunu, v Novém Jičíně u 11,4 % a v Ostravě 9,7 %; zde ale bylo dalších 13,8 % obžalovaných, opět hlavně Němců, souzeno v nepřítomnosti a tedy patrně zařazeno do odsunu. Značná část obviněných byla osvobozena (Nový Jičín 36,3 %, Opava 30,6 %, Ostrava 17,5 %), další byli shledáni vinnými, ale soud upustil od potrestání (Opava 6,5 %, Ostrava 3,4 %, Nový Jičín 2,9 %). Tyto relace naznačují, že nejtvrďší postoj zaujal ostravský soud. Rozbor dále ukázal, že osvobození a prominutí trestu se u soudů v Opavě a Novém Jičíně týkalo v podstatně větší míře osob české a pokud šlo o Hlučínsko i nezjištěné národnosti.

Podle charakteru trestných činů, resp. žalobních důvodů, můžeme mezi obžalovanými Němci rozlišit několik skupin. Nejpočetnější skupinu u opavského soudu představovali nižší funkcionáři NSDAP a SdP, další členové SA a poměrně vysoký byl i počet příslušníků SS. Pro slezské pohraničí byl specifický i značný počet členů německých militantních organizací SFK, FS a MO, obžalovaných za incidenty v roce 1938, kteří tvořili téměř čtvrtinu obžalovaných Němců. V Ostravě tvořili největší skupinu delikventů funkcionáři nacistických stran a organizací (NSDAP, SdP, NSKK, NSV), dále členové SA a SS. Nejčastějším důvodem obžaloby pak bylo udavačství, na němž se ve 27 % souzených případů podíleli Němci (u opavského soudu to bylo 56,6%). Udavačství

bylo nejfrekventovanějším žalobním důvodem také u novojičínského soudu, ale i zde se jen necelá třetina případů týkala Němců, u nichž bylo nejčastějším žalobním důvodem členství v SA, dále pak zastávání funkcí v nacistických stranách a organizacích (např. NSV, NSF) a členství v NSKK.

Rozsudky Mimořádného lidového soudu v Opavě, kde byly téměř tři čtvrtiny Němců potrestány dočasným trestem žaláře, z toho více než polovina na pět a více let, což bylo několikanásobně více než u Čechů či osob z nezjištěnou národností, a podobně tomu bylo i u doživotního odnětí svobody a trestu smrti, dokládají výrazně tvrdší postup vůči souzeným Němcům, především ze sudetských okresů. V Ostravě a Novém Jičíně byly relace mezi výší trestu a národností odsouzených podstatně vyrovnanější, i když počet trestů od 5 let výše včetně trestů doživotí a smrti potvrzuje, že celkově nejtvrďší postoj zaujal soud v Ostravě, zatímco nejbenevolentnější byl soud v Novém Jičíně, který dokonce udělil 13 podmíněných trestů. Obecně pak platí, že postoj všech soudů se s výjimkou nejtěžších zločinů postupně zmírňoval a vynesené tresty snižovaly.

Přísné výroky soudů vůči Němcům vyvažovala od počátku možnost vyhnout se odsunem trestu či dosáhnout jeho podstatného zmírnění. Podle statistik bylo do Německa odsunuto 43 % všech obžalovaných u opavského soudu, 24 % u soudu v Novém Jičíně a necelých 20 % v Ostravě. Mezi obžalovanými Němci byl podíl odsunutých samozřejmě ještě výraznější, např. jen v obvodu opavského soudu šlo podle našeho odhadu přibližně o tři čtvrtiny obžalovaných Němců. V důsledku toho si celý trest udělený opavským soudem odpykalo jen 11,9 % Němců, 13,8 % Čechů a 21 % osob z nezjištěnou národností, v případě ostravského soudu to bylo 10,8 % stíhaných Němců a 15,4 % Čechů, a u soudu v Novém Jičíně 32,5 % Němců a 45 % Čechů.